

Tibullus: leven op het land

G.W.P.M. Hodenius

Tibullus: leven op het land

Masterscriptie Oudheidstudies door G.W.P.M. Hodenius (s4605349)

Begeleider: Prof. dr. M.G.M. van der Poel

1 juli 2019

Inhoud

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Tegenstellingen en maatschappelijk commentaar	7
Hoofdstuk 2: Literaire aspecten	20
Conclusie en samenvatting.....	42
Bibliografie	44

Inleiding

Algemeen over Tibullus

In deze scriptie staat de dichter Tibullus centraal. Deze dichter, vermoedelijk geboren tussen 55 en 48 v.Chr. en gestorven in 19 of 18 v.Chr., is bekend vanwege zijn elegieën. Al in de oudheid werd hij om zijn gedichten geroemd getuige de volgende opmerking van Quintilianus een eeuw later: *Elegia quoque Graecos provocamus, cuius mihi tersus atque elegans maxime videtur auctor Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ovidius utroque lascivior, sicut durior Gallus.* (Ook in elegie dagen we Grieken uit, waarvan mij Tibullus de meeste verfijnde en elegante auteur schijnt. Er zijn er die Propertius verkiezen. Ovidius is baldadiger dan beiden, zoals Gallus ruwer is.)¹ Zijn stijl is, zoals Quintilianus al zegt, zeer verfijnd. Zijn gedichten stralen minder passie voor zijn geliefden uit dan die van Propertius maar ze zijn erg verfijnd geschreven. In zijn liefdesgedichten komen meerdere geliefden voor wat afwijkt van de andere elegische dichters die slechts één geliefde erop na houden. De belangrijkste twee geliefdes zijn Delia en Nemesis. Er moet opgemerkt worden dat deze vrouwen waarschijnlijk verzinsels zijn en niet, zoals soms wel eens gemeend wordt, werkelijk bestaande hebbende individuen.² Eenzelfde kwestie over de historiciteit van personages binnen de gedichten kan met betrekking tot de ik-persoon geformuleerd worden. Hoeveel autobiografische gegevens kunnen uit de gedichten worden afgeleid? Is dit überhaupt mogelijk? In mijn betoog zal ik de ik-persoon wel aanduiden met “Tibullus” of “de dichter”, maar ik beschouw de ik-persoon als een personage binnen de gedichten. Het is namelijk vrijwel onmogelijk glashard te bewijzen of iets wel of niet autobiografisch is. Dit is daarbij voor mijn betoog niet noodzakelijk van belang. Veel is onzeker over de persoon Tibullus en over zijn politieke voorkeuren. Zo vraagt men zich af of Tibullus ook last heeft gehad van de landconfiscaties na de burgeroorlogen en of dat de reden is dat hij over het landleven schrijft.³ Maltby omschrijft het verder als volgt: “The question of political Augustanism in T’s elegies is a complex one”.⁴ Tibullus is dus niet gemakkelijk te doorgronden. Toch kan hij beschouwd worden als een van de belangrijkste dichters uit de tijd van Augustus. Zijn invloed speelt, zoals uit het citaat van Quintilianus duidelijk wordt, in de literatuur een aanzienlijke rol. Het is van belang dat zijn gedichten zo goed mogelijk bestudeerd worden.

Mijn onderzoek

Er zijn dus veel vragen over Tibullus en zijn gedichten. Ik hoop in mijn onderzoek bij te kunnen dragen om de gedichten en de gedachten die erin verborgen zijn te ontsluiten. In dit betoog zal er onderzocht worden welke functie de beschrijvingen van het plattelandsleven in de gedichten van Tibullus hebben. In de gedichten van Tibullus wordt namelijk geregeld het boerenleven beschreven. Doordat deze beschrijvingen zo vaak voorkomen, is de gedachte dat ze een belangrijk onderdeel van de poëzie van Tibullus vormen niet vreemd. Vandaar dat ik wil onderzoeken wat ze voor een doel binnen de gedichten hebben. Mijn hypothese is dat Tibullus de lezer een spiegel wil voorhouden en kritiek levert op de manier van leven. Hij wil zelf een nieuwe en betere levenswijze voorschrijven. Deze hypothese zal ik toetsen aan de hand van twee deelvragen. De eerste deelvraag zal gaan over de vraag op welke manier de dichter maatschappelijke thema’s, in de vorm van drie tegenstellingen, bespreekt in zijn beschrijvingen en of hier een functie in gevonden kan worden. Aangezien mijn hypothese is dat Tibullus de lezer een spiegel voor wil houden, is het cruciaal om met deze vraag te beginnen. Deze vraag kan immers al een indicatie geven of de dichter op de maatschappij kritiek heeft of niet. Mijn tweede deelvraag gaat over de vraag hoe Tibullus literaire aspecten in zijn beschrijvingen verwerkt. Hier zal de focus liggen op intertekstualiteit. Wat doet de dichter met zijn voorgangers, die over het platteland dichtten, van wie Theocritus en Vergilius de belangrijkste zijn.

---

¹ Quint. *Inst.* 10.1.93.

² Zie hierover ook Maltby 2002, 42-43.

³ Maltby 2002, 40; Putnam 2012, 2.

⁴ Maltby 2002, 53.

Hier kan mogelijk ook een functie van afgeleid worden. Deze vragen zullen helpen bij het beantwoorden van de hoofdvraag en uiteindelijk bij het bevestigen (of juist weerspreken) van mijn hypothese. Deelvraag 1 en 2 ondersteunen elkaar doordat in de eerste deelvraag gekeken wordt of de dichter kritiek heeft op de samenleving, wat onderzocht wordt aan de hand van tegenstellingen. In het tweede deel staat intertekstualiteit centraal. Als uit deelvraag 1 de conclusie getrokken kan worden dat de dichter inderdaad kritiek levert, kan dit door deelvraag 2 verder onderzocht worden. Kan ook uit de tweede deelvraag met als invalshoek intertekstualiteit de conclusie getrokken worden dat de dichter kritiek heeft op de maatschappij van zijn tijd. Ik bekijk de gedichten en de beschrijvingen dus vanuit verschillende invalshoeken. Op deze manier versterken de twee vragen elkaar. De ene vraag bespreekt op een andere manier, met een andere invalshoek, dan de andere de tekst. Als dan dezelfde conclusie getrokken kan worden, maakt dat het aannemelijk dat die conclusie ook gerechtvaardigd is. Door vanuit verschillende invalshoeken de gedichten te bekijken hoop ik zo goed mogelijk de betekenis van de tekst te kunnen ontsluiten. Ik zal deze vraag toepassen op alleen gedichten waarin een duidelijke beschrijving van het leven op het land aanwezig is. Mijn corpus bestaat uit de volgende gedichten: 1.1, 1.2, 1.3, 1.5, 1.10, 2.1, 2.3, 2.5, 2.6.

Dit onderzoek bestaat dus uit twee verschillende delen. In het ene deel zal ik drie thema's bekijken binnen de tekst terwijl ik bij het tweede deel op zoek ga naar verbindingen tussen de gedichten van Tibullus en andere literatuur over het leven op het land. Dit heeft iets weg van comparatief onderzoek. Mijn methode zal voor het grootste deel close-reading zijn. Ik zal immers passages uit de gedichten vanuit meerdere invalshoeken bekijken in mijn deelvragen waarbij de nadruk dus op de Latijnse tekst zal liggen. Het kan voorkomen dat ik een passage bij beide deelvragen bespreek. Deze passages zijn dan extra van belang voor mijn betoog en in deze passage wordt de visie van de dichter op het platteland nog beter naar voren gebracht. Daarom worden deze passages ook in beide deelvragen bekeken vanuit verschillende invalshoeken. Eerst wordt de tekst aan de hand van drie tegenstellingen, die ik in deelvraag 1 nader zal specificeren, bestudeerd met nadruk op maatschappij kritiek en daarna volgt een analyse van de dialoog van de gedichten van Tibullus met andere literatuur over het boerenleven. Ik denk dat ik op deze manier een heel breed, maar ook gedetailleerd beeld krijg van de inhoud van de gedichten en de bedoeling van deze gedichten. Zoals ik al eerder zei, is dit onderzoek van belang omdat Tibullus een belangrijke dichter was en zijn literatuur op sommige punten nog niet volledige begrepen lijkt te worden. Verder speelt landbouw een voorname rol in zijn gedichten dus een onderzoek naar zijn beschrijvingen van het platteland zou zeker kunnen helpen bij toekomstige interpretaties van de gedichten. Bovendien is het een onderwerp dat goed bij deze tijd past: Tibullus beschrijft het leven op het land en, althans dit is mijn hypothese, heeft kritiek op hoe de mensen momenteel in de steden leven en zich van het platteland en dus de natuur afgezonderd hebben. In onze tijd leeft de discussie over de rol van de mens op de natuur enorm en hoe de mens anders zou moeten leven, in harmonie met de natuur, zonder haar verder te beschadigen. Het onderzoek geeft dus ook een interessante kijk op hoe men vroeger (2000 jaar geleden) dacht over de verhouding mens en natuur.

Status quaestionis

Ik zal nu enkele artikelen en boeken bespreken die mij voorgingen in onderzoek over kritiek van Tibullus of over politiek commentaar of secundaire literatuur die mij op enige andere manier aan het denken heeft gezet en van belang is voor dit betoog. Als eerste dient Henniges genoemd te worden. Hij heeft een boek geschreven genaamd "Utopie und Gesellschaftskritik bei Tibull". In dit boek gaat hij op zoek naar biografische zaken en naar mogelijke bedoelingen van de gedichten met behulp van motieven.⁵ Hij legt daarbij nadruk op de overgang auteur-tekst-lezer waarbij hij de tekst ziet als middel om een boodschap over te brengen. Gedichten noemt hij het centrum van communicatie.⁶ Henniges bestempelt de beschrijving van de beschreven wereld van Tibullus als een utopie.⁷ De

---

⁵ Henniges 1979, 21.

⁶ Henniges 1979, 32.

⁷ Henniges 1979, 114-115.

utopie bestaat uit motieven en het belangrijkste aan de utopie is dat de scheiding der geliefden weg is. Daarmee bedoelt hij dat Tibullus en zijn geliefde samen zijn. Het landleven wordt dan een elegische utopie. Toch is het platteland volgens hem niet alleen een utopische ruimte ter invulling van de liefde, maar ook is het weigeren van oorlog en het leven op het platteland iets algemeen. Het is niet alleen een elegische maar ook een ethische utopie.⁸ Verder zegt Henniges dat Tibullus een eenzijdig beeld van de oertijd geeft en dat de utopie van Tibullus zich in het verleden bevindt. Hij ziet de oertijd en sommige goden die de dichter noemt, zoals de Laren als onderdeel van de goede moraal van de utopie.⁹ In het vervolg van dit deel van zijn boek zet hij deze gedachtegang door. De Laren zijn symbool voor continuïteit tussen heden en verleden. Het verleden speelt een belangrijke rol. De dichter gebruikt zelfs materialen volgens Henniges om te verwijzen naar een primitieve oertijd.¹⁰

Hij benoemt enkele contrasten die volgens hem van belang zijn voor de utopie van Tibullus: oertijd-heden, soldaat-boer en harde materialen tegenover zachte.¹¹ Over deze materialen zegt hij verder dat Tibullus in de gedichten het goede en het slechte van ijzer ziet. Henniges vervolgt zijn betoog met het beschrijven van de utopie van Tibullus, dat het belangrijkste punt in zijn boek is. Voor Tibullus is de oertijd zonder privébezit het beste volgens Henniges. Bijna communistisch lijkt Henniges dus te beweren. Doordat men oorlog gaat voeren en gaat handelen vergeet men zichzelf en de liefde. Het is niet meer mogelijk in de utopie van Tibullus om jezelf en de liefde zomaar te vergeten, volgens Henniges.¹² Verder beweert hij dat bij Tibullus de boerenwereld de oeridealen behoudt. Het platteland zoals Tibullus zich dat voorstelt is niet gelijk aan het werkelijke platteland, zoals Henniges lijkt te zeggen. Ook vindt er in die utopie een vlucht voor *negotia* (taken) plaats. Tot slot merkt Henniges op dat de feesten die de dichter in enkele gedichten noemt, zorgen voor het herstellen van de verbinding met oertijd.¹³ Kortom, in zijn boek beschrijft Henniges dat Tibullus een utopie beschrijft en hoe deze utopie volgens hem eruit ziet. Voor mijn onderzoek heb ik zeker inspiratie hieruit opgedaan. In een utopie is namelijk ook soms sprake van kritiek op de maatschappij. In mijn onderzoek zal ik echter niet spreken van een utopie. Daarbij ben ik het niet met Henniges op alle vlakken eens. Ook is het zo dat hij een methode gebruikt waarbij hij alles als een motief beschouwt. Ik zal juist vanuit verschillende invalshoeken de teksten benaderen. Eerst vanuit drie tegenstellingen en daarna zal ik letten op intertekstualiteit. Ik verwacht dat dit andere resultaten oplevert die meer zeggen over de gedichten omdat ik een breder georiënteerde methode toepas.

Ten tweede zal ik een hoofdstuk uit een boek beschrijven waarin over politiek in literatuur gesproken wordt. Wilson, de schrijver van het hoofdstuk, begint met de opmerking dat het bij elegieën lijkt alsof er twee verschillende relaties zijn: de geliefde en de patroon.¹⁴ De relatie met de patroon wordt normaal gezien als historische werkelijkheid. Wilson vindt deze gedachtegang onbevredigend. Hij ziet elegische poëzie als gedichten die per dichter een heel andere kijk op de wereld bieden. Zaken uit het privé leven van de dichter zullen voor veel gedichten van belang zijn geweest. Wilson betoogt dat de gedichten gericht aan de patroon niet anders zijn dan gedichten gericht tot de geliefde.¹⁵ Elegieën lenen zich niet om een positieve politieke boodschap af te geven. Dit hoort eerder bij het epos, aldus Wilson. Als er wel een positieve boodschap genoemd wordt, komt dit voort uit subjectieve verlangens van de dichter wat dan wel weer kan. Wilson zegt dat elegie het meest ongepaste vehikel voor propaganda is.¹⁶ Hiervan maken de elegiedichters gebruik door hun patroon die meestal met politieke of militaire activiteiten bezig is, als een onhandige (of

---

⁸ Henniges 1979, 116-117.

⁹ Henniges 1979, 119-124.

¹⁰ Henniges 1979, 126-130.

¹¹ Henniges 1979, 132-133.

¹² Henniges 1979, 134.

¹³ Henniges 1979, 136-137.

¹⁴ Wilson 2009, 173.

¹⁵ Wilson 2009, 175.

¹⁶ Wilson 2009, 176.

ook wel bijna storende) “ander” neer te zetten. Dit zorgt ervoor dat er meer nadruk op de liefde komt. Wanneer een dichter wel naar propaganda (van de patroon) verwijst, maakt dit deel uit van het literaire spel.¹⁷ Een belangrijk citaat van deze bladzijde is de volgende zin: “Elegy imports then marginalizes the political.” Tibullus doet dit ook zegt Wilson. Hij speelt met de spanning tussen het leven dat hij zelf wenst en de wensen van zijn patroon. Hij vormt, net als Propertius, een contrast tussen zichzelf en zijn mannelijke soortgenoten.¹⁸ Politiek wordt de slaaf van de poëzie binnen elegie voegt Wilson eraan toe. Tegen het einde van het hoofdstuk zegt Wilson dat het Romeinse liefdeselegie “audience participation” behoeft.¹⁹ Het genre bevindt zich tussen de literaire conventie en de werkelijkheid in. In dit hoofdstuk wordt dus ingegaan op de vraag hoe politiek en dus maatschappij zich manifesteert binnen de gedichten van onder andere Tibullus. In mijn hypothese ga ik echter deels hier tegenin. Ik denk namelijk wel dat maatschappelijk commentaar een plaats kan hebben in de gedichten zonder alleen te dienen om de nadruk op de liefde te vergroten. Wel is de opmerking dat de gedichten “audience participation” nodig hebben interessant voor mijn onderzoek.

Het laatste artikel dat ik zal bespreken, richt zich op de tegenstelling stad – platteland. In zijn artikel bespreekt Tzounakas de oppositie *rusticitas* tegenover *urbanitas* binnen het eerste gedicht van Tibullus en het eerste gedicht van Persius.²⁰ Hij zegt dat Tibullus zich afzet tegen de *mores* van de stad. Dit gaat volgens hem ook gepaard met thematische en stilistische keuzes binnen de gedichten. Zo houdt hij zich niet bezig met het *genus grande* van het epos.²¹ Persius sluit zich aan bij Tibullus op enkele van deze stilistische vlakken. Dit was maar een korte beschrijving aangezien een groot deel voer Persius gaat en dat is niet relevant hier. Toch is het een nuttig artikel aangezien het mij op de weg van de tegenstellingen heeft gezet die centraal zullen staan in mijn eerste deelvraag. Ik zal daar verder ingaan op de tegenstelling stad – platteland en deze verder uitwerken. Tzounakas haalde ook Persius erbij terwijl ik puur en alleen de gedichten van Tibullus zal bekijken rondom deze tegenstelling. Ik zal ook naar andere tegenstellingen kijken en deze met elkaar verbinden. Daardoor denk ik dat ik iets zou kunnen toevoegen aan de conclusies die Tzounakas getrokken heeft.

---

¹⁷ Wilson 2009, 178.

¹⁸ Wilson 2009, 188.

¹⁹ Wilson 2009, 200.

²⁰ Tzounakas 2006, 111-128.

²¹ Tzounakas 2006, 113-114.

Hoofdstuk 1: Tegenstellingen en maatschappelijk commentaar

In dit hoofdstuk zal ik kijken naar drie tegenstellingen die door Tibullus beschreven worden: rijk tegenover arm, oorlog en vrede en tot slot stad versus platteland. Aan de hand van deze contrasten wil ik aantonen dat Tibullus maatschappelijk en politiek commentaar levert in zijn gedichten. Bij iedere tegenstelling zal ik drie voorbeelden bespreken die een beeld zullen geven van het commentaar van Tibullus op de Romeinse maatschappij van zijn tijd met betrekking tot de tegenstellingen die aan de orde zijn.

Rijk tegenover arm

Deze eerste tegenstelling komt ook als eerste naar voren in de gedichten. Meteen vanaf het eerste vers van gedicht 1.1 speelt deze tegenstelling een rol:

*Divitias alius fulvo sibi congerat auro
et teneat culti iugera multa soli,
quem labor adsiduus vicino terreat hoste,
Martia cui somnos classica pulsa fugent:
me mea paupertas vita traducat inerti,
dum meus adsiduo luceat igne focus.* (Tib. Eleg. 1.1.1-6)

Laat een ander voor zichzelf rijkdom van bruingeel goud bijeenbrengen
en laat hij vele morgens van bebouwd land houden,
(hem) die de voortdurende last terwijl een vijand nabij is, verschrikt,
wiens slaap 'het weerklinken van krijgstrompetten van de oorlog' doet vluchten;
Laat mijn 'bescheiden vermogen' mij langs een leven zonder daden brengen,
mits mijn haard schittert door een voortdurend vuur.

Uit deze passage blijkt dat rijkdom en oorlog met elkaar verbonden zijn. Nu zal ik eerst de tegenstelling rijkdom – armoede nader bekijken en dan zal ik in de volgende paragraaf de relatie tussen oorlog en rijkdom verder uitmeten. Maltby merkt op dat het afwijzen van rijkdom en het accepteren van een bescheiden bezit een literair motief is.²² Ik denk echter dat Tibullus hier niet alleen de traditie van dit motief volgt. Allereerst geeft de positie van *divitias* dit aan. *Divitias* wordt als eerste genoemd in dit gedicht en krijgt daardoor nadruk.²³ Het is zelfs het eerste woord van het allereerste gedicht van Tibullus. Dit geeft waarschijnlijk aan dat rijkdom een belangrijk onderwerp is binnen de gedichten van Tibullus. Maltby suggereert verder dat het noemen van deze topos mogelijk de verwachting bij het publiek opwekte om in deze passage het liefdesthema als tegenpool van de rijkdom aan te treffen.²⁴ Dit thema komt echter pas verderop in het gedicht aan bod, terwijl hier het bescheiden bestaan als alternatief voor rijkdom wordt genoemd. Het contrast rijkdom – armoede komt daardoor centraal te staan in de openingsverzen. De tegenstelling wordt versterkt door *paupertas* in v.5. Tibullus gaat tegen de verwachting in en geeft aan dit contrast een prominente positie in zijn gedicht. Het contrast tussen rijk en arm is dus een belangrijk thema. Dit zal ook blijken uit het feit dat dit niet de enige keer is dat Tibullus deze tegenstelling in zijn gedichten verwerkt.²⁵

Er kan dan gesteld worden met enige zekerheid dat de tegenstelling rijkdom – armoede een belangrijke positie binnen dit gedicht (of, zoals uit mijn andere twee voorbeelden zal blijken, binnen het hele oeuvre van Tibullus) heeft. Er moet meer aan de hand zijn dan slechts een navolging van een literaire topos. Ik meen dat de dichter hier commentaar levert op de wens van tijdgenoten om zoveel

---

²² Maltby 2002, 116-117.

²³ Maltby 2002, 116.

²⁴ Maltby 2002, 117.

²⁵ Ik zal namelijk nog twee gedichten (1.5 en 1.10) als voorbeeld bespreken waarin deze tegenstelling een plaats heeft.

mogelijk rijkdom te verwerven. Allereerst lijkt Tibullus een oordeel over de maatschappij als geheel te vellen door het algemene karakter van *alius*. Putnam stelt voor dat *alius* ook gelijk staat aan Tibullus zelf, omdat hij in de loop van het gedicht lijkt aan te geven dat hij zelf ook op veldtocht is geweest met Messalla.²⁶ Ik denk dat *alius* algemeen bedoeld is en niet specifiek op een persoon slaat en al helemaal niet op de dichter zelf. Zoals *divitias* een contrast vormt met *paupertas* in v.5, zo staat *alius* namelijk tegenover *me*.²⁷ Ook kan het zo zijn dat Tibullus (gedwongen) op veldtocht is geweest. Daarbij zijn de *conjunctivi conjunctivi adhortativi* of *optativi*. Dit wil zeggen dat ze over de toekomst gaan en dus niet over het verleden.²⁸ Vanaf nu hoopt de dichter niet meer te hoeven vechten, maar een eenvoudig leven te kunnen leiden. Hij wil geen rijkdom meer zoeken. *Alius* slaat niet op Tibullus, maar is hier algemeen bedoeld. Ieder ander kan rijkdom proberen te verwerven, maar de dichter zelf wil dit niet. Hij zet zich dus af tegen de rest, tegen “de ander”. Dit geeft aan dat hij kritiek heeft op die “ander”. “De ander” doet niet wat Tibullus doet en wat Tibullus als goed beschouwt. Ieder “ander” kan ervoor kiezen rijkdom na te streven, maar Tibullus wil dit absoluut niet doen. Juist doordat *alius* algemeen blijft, is het mogelijk dat Tibullus over de maatschappij als geheel een oordeel velt en niet slechts over zichzelf of over bijvoorbeeld Messalla.

Mijn tweede argument voor de stelling dat Tibullus hier commentaar levert op de maatschappij, is dat hij met “*vita*” een compleet ander leven kiest dan “de ander”. In v.5 contrasteert bijna ieder woord met de woorden uit de voorafgaande verzen. Zoals gezegd zijn *divitias* – *paupertas* en *alius* – *me* tegengesteld aan elkaar. Voor *vita inerti* geldt ook dat er een tegenpool in de vorige verzen is, namelijk de beschrijving van het soldatenleven in vv.3-4. Door het verlangen naar rijkdom van “de ander” moet hij *labor* ondergaan en kan hij slecht slapen. Een *vita iners* is juist lui en rustig. Dit is het tegenovergestelde van *labor* en een gebrek aan slaap. Het leven dat Tibullus kiest, staat dus lijnrecht tegenover het leven dat de “ander” kiest en dit wordt benadrukt door de verschillende contrasten tussen de verzen. Ook de herhaling van de voornaamwoorden van de eerste persoon (*me*, *mea* en *meus*) zorgt ervoor dat Tibullus nadrukkelijk aangeeft dat hij zich afzet tegenover “de ander”. Tibullus onderstreept meerdere malen het verschil tussen *alius*, dat algemeen gebruikt is en dus aan de maatschappij als geheel kan refereren, en hemzelf. Hij spreekt zich uit tegen het verlangen om rijkdom te verwerven. Hier kan niets goeds van komen en het is beter om een eenvoudig en rustig leven te leiden. Hij zelf kiest hiervoor. Hij laat aan “de ander” de keus wat hij doet maar hij maakt duidelijk dat dit volgens hem geen goede levensstijl is. Een negatieve kijk op het verlangen naar rijkdom treffen we ook bij geschiedschrijvers aan.²⁹ Maltby verwijst naar Livius’ *praefatio*, caput 11, maar 12 is misschien passender bij deze passage:

nuper divitiae avaritiam et abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem peregundi perdendique omnia invexere.

Onlangs hebben rijkdom hebberigheid en overvloedige lusten het verlangen door bandeloosheid en het verlangen naar het sterven en naar het alles te gronde richten binnen gebracht.

Livius die in dezelfde periode als Tibullus leefde, heeft eenzelfde mening over rijkdom: het is slecht om ernaar te verlangen. De gedachte dat rijkdom iets slechts is, is dus niet vreemd voor deze tijd. Kortom, ik denk dat Tibullus in deze passage commentaar heeft op het verlangen naar rijkdom door de Romeinen van zijn tijd. *Alius* lijkt algemeen gebruikt te zijn en kan daarmee op iedereen van

²⁶ Putnam 1973, 50; Putnam 2005, 125.

²⁷ Maltby 2002, 117.

²⁸ Als je iemand aanspoort, wil je immers dat degene iets gaat doen. Hetzelfde geldt voor wensen: je hoopt dat er iets gaat gebeuren. In dit geval hoopt de dichter dat hij een rustig leven mag leiden.

²⁹ Maltby 2002, 117.

toepassing zijn. Tibullus zegt wel dat “de ander” mag streven naar rijkdom maar door verschillende contrasten maakt hij duidelijk dat hij een andere levenswijze verkiest.³⁰

Als tweede voorbeeld wil ik een passage uit 1.5 bespreken. In dit gedicht is Delia voor een rivaal van Tibullus gezwicht. Deze rivaal blijkt rijk te zijn (*dives amator*, v.47). De volgende verzen vormen de tegenstelling met deze rijke minnaar:

*pauper erit praesto tibi semper; pauper adibit
primus et in tenero fixus erit latere;
pauper in angusto fidus comes agmine turbae
subicietque manus efficietque viam;
pauper ad occultos furtim deducet amicos,* 65
vinclaque de niveo detrahet ipse pede. (Tib. *Eleg.* 1.5.61-66)

Een arme (man) zal altijd voor jou aanwezig zijn; een arme zal als eerste
naar je toekomen en hij zal aan jouw tedere zijde bevestigd zijn;
Een arme zal als een trouwe metgezel in een nauwe stoet van een menigte
en zijn handen opheffen en een weg vervaardigen;
Een arme zal je heimelijk naar zijn verborgen vrienden brengen, 65
en hij zelf zal de riemen van je sneeuw witte voet aftrekken.

In dit gedicht wordt de rijke minnaar tegenover de arme Tibullus gezet. De rijke minnaar is een typische figuur binnen het genre van de liefdeselegie.³¹ Toch denk ik dat hier, net als in de eerste passage die ik besproken heb, kritiek op het verlangen naar rijkdom wordt geleverd in plaats van alleen een portretering van een typische figuur. Als eerste denk ik dit omdat er door de anafoor van *pauper* (vier keer wordt het woord herhaald) veel nadruk wordt gelegd op het verschil tussen rijk en arm. Een arme man is trouw aan zijn geliefde. Aangezien er sprake is van een contrast met de rijke minnaar, is die dientengevolge onbetrouwbaar.³² Een arme man zal zich als een soort slaaf onderwerpen aan zijn geliefde. Dit hoeft niet verwacht te worden van een rijke man. Van belang zijn de woorden *semper* (v.61), *primus* (v.62), *fidus comes* (v.63) en *ipse* (v.66). Deze woorden geven de trouw weer van de arme man. Hij is **altijd** aanwezig, als **eerste**, is een **trouwe metgezel** in de drukte en daarbij gaat hij **zelf** op de knieën om de schoenen van zijn geliefde uit te doen. Tibullus benadrukt de ongelimiteerde trouw van een arme man (en daarmee de ontrouw van een rijke man) dus niet alleen door *pauper* te herhalen, maar ook door enkele andere kernwoorden te gebruiken die deze trouw weerspiegelen.

Ten tweede lijkt het hier niet alleen om het beschrijven van een typische, elegische figuur te gaan maar om kritiek op rijkdom, omdat *pauper* in deze verzen algemeen wordt gelaten. De dichter stelt dat arme mannen in het algemeen trouwer en dus beter zijn dan rijke mensen. Het is natuurlijk zo dat de arme man in dit gedicht Tibullus is en dat hij op zichzelf doelt, maar dit zegt hij niet expliciet in deze passage. Ovidius doet dit bijvoorbeeld wel in gedichten waarin hetzelfde motief gebruikt wordt.³³ In tegenstelling tot Ovidius betreft Tibullus het niet op zichzelf maar houdt het algemeen. Daarom kan de tegenstelling rijk – arm hier als algemene, maatschappelijke kritiek gezien worden. Het is niet alleen Tibullus die als arme man beter is dan de rijke minnaar, maar in het algemeen zijn arme mensen beter dan rijke. Dit is dus kritiek op mensen die verlangen rijk te worden. Rijken zijn, volgens Tibullus, onbetrouwbaar en slecht. Je kan beter arm zijn want arme mensen zijn wel trouw.

³⁰ In gedicht 1.1 wordt de bescheiden levenswijze van Tibullus in onder andere vv.19 (*pauperis*), 25 (*parvo*) en 37 (*paupere*) benoemd.

³¹ Maltby 2002, 253; Putnam 1973, 105.

³² Putnam 1973, 106.

³³ Dit doet hij bijvoorbeeld in Ov. *Ars.* 2.164-1 67. Hier zegt hij dat hij zelf als een arme man bemind heeft (*pauper amavi*).

Tot slot heeft Tibullus hier kritiek op rijke mensen of mensen die verlangen rijk te worden, omdat hier, net als in 1.1, de rijke man de tegenpool vormt van het ideale leven waarnaar de dichter verlangt. In 1.1 zagen we dat een soldaat met het verlangen rijkdom te verwerven tegenover de dichter zelf werd geplaatst die geen interesse had in het verwerven van vermogen. Een rustig leven was goed genoeg. Ook in dit gedicht spreekt de dichter het verlangen uit om een rustig leven op het land te hebben (in vv. 19-32). Het is echter de rijke man die verhindert dat deze wens werkelijkheid wordt. Delia maakt namelijk een belangrijk onderdeel uit van het gewenste leven van Tibullus. De rijke man heeft Delia van hem “gestolen” en blokkeert daarmee de aangename, goede manier van leven voor Tibullus. Dit heeft als gevolg dat je kan zeggen dat rijkdom de juiste levenswijze, volgens de dichter, in de weg staat. Rijkdom is dus iets slechts. Op die manier levert Tibullus ook kritiek op de werkelijke maatschappij. Door rijkdom of het verlangen naar rijkdom kan men niet komen tot een goed, gelukkig leven. Rijkdom staat dit goede leven namelijk in de weg evenals het goede leven dat Tibullus verlangt, geblokkeerd wordt door de rijke minnaar.

Als mijn derde en laatste voorbeeld wil ik een passage uit 1.10 bespreken. Dit zijn de eerste verzen van dit laatste gedicht van boek 1. Deze passage zal ik ook gebruiken voor de volgende paragraaf, oorlog en vrede:

*Quis fuit, horrendos primus qui protulit enses?
 quam feras et vere ferreus ille fuit!
 tum caedes hominum generi, tum proelia nata,
 tum brevior dirae mortis aperta via est.
 an nihil ille miser meruit, nos ad mala nostra
 vertimus, in saevas quod dedit ille feras? 5
 divitis hoc vitium est auri, nec bella fuerunt,
 faginus astabat cum scyphus ante dapes.
 non arces, non vallus erat, somnumque petebat
 securus varias dux gregis inter oves. (Tib. Eleg. 1.10.1-10) 10*

Wie was het die als eerste de verschrikkelijke zwaarden te voorschijn bracht?
 Hoe wild en werkelijk van ijzer was hij!
 Dan zijn slachtingen voor het geslacht van mensen, dan gevechten geboren,
 dan is een kortere weg naar een verschrikkelijke dood geopend.
 Of heeft hij, ongelukkige, niets verdiend (maar) wonden wij dat, wat hij 5
 ons gegeven heeft tegen de wilde beesten, aan tot onze eigen “ellende”?
 Dit is de fout van het rijke goud, en niet waren er oorlogen,
 wanneer een beker van beukenhout voor het voedsel erbij stond.
 Geen burchten, geen wal was er en de leider van de kudde zocht
 veilig slaap tussen de verschillende schapen. 10

Deze passage begint met een aanklacht tegen het zwaard en diens maker. Dit zal in de volgende paragraaf nauwkeuriger besproken worden. Met name vv.7-10 zijn interessant voor de huidige paragraaf. In deze verzen is de kritiek op de zucht naar rijkdom geëxpliciteerd. De kritiek wordt op verschillende manieren duidelijk gemaakt. Als eerste wordt gezegd dat oorlogen veroorzaakt worden doordat mensen naar goud verlangen. Oorlog wordt namelijk een *vitium* van rijk goud genoemd. Oorlogen zouden pas begonnen zijn zodra men goud ontdekt heeft. Dit is een veelvoorkomende gedachte bij verschillende filosofen zoals Plato en Lucretius.³⁴ Verder wordt duidelijk dat de kritiek van de dichter niet alleen op oorlog, maar op rijkdom gericht is, door de positie van *divitis* (v.7). Net als in v.1 van 1.1 wordt *divitis* vooraan in het vers genoemd waardoor er nadruk op komt te liggen. Daarbij geeft *divitis* het werkelijke punt van de dichter weer: de oorzaak van alle ellende is rijkdom.³⁵

³⁴ Zie Maltby 2002, 343 voor specifieke verwijzingen; zie ook Putnam 1973, 147.

³⁵ Murgatroyd 1980, 283.

Ten derde wordt de kritiek duidelijk door de contrasten tussen de goede levenswijze en de foute manier van leven die beheerst wordt door rijkdom en de lust daarnaar. Zo vormen *auri* (v.7) en *fagus* (v.8) een contrast.³⁶ Goud en rijkdom staan tegenover het beukenhout en de eenvoud.³⁷ Ook staat *securus* in contrast met *bella*. In oorlogen is men niet veilig. De herder leidt in vrede een rustig en eenvoudig leven. Hij slaapt terwijl hij zijn schapen hoedt. De eenvoud en de geborgenheid van het leven van de herder staan tegenover de ellende die door de jacht op rijkdom veroorzaakt wordt. De begeerte naar goud zorgt dus alleen voor rampen. Tot slot is het waardevol om erop te wijzen dat deze verzen ook een duidelijk parallel vormen met 1.1.1-6. In die verzen stonden ook rijkdom (*divitias*) en bescheiden vermogen (*paupertas*) tegenover elkaar. Deze tegenstelling zien we ook in deze verzen van gedicht 1.10. Rijkdom werd in 1.1 ook als prikkel beschreven om soldaat te worden en oorlog te voeren. Tibullus liet “de ander” de optie dat leven te kiezen, maar hij zelf prefereerde een andere manier van leven, een eenvoudig en rustig leven net als de herder in 1.10. In de opening van beide gedichten worden rijkdom en rusteloosheid geplaatst tegenover eenvoud en rust. De openingsverzen van beide gedichten vormen zo een ringcompositie: zowel in het eerste als in het laatste gedicht van boek 1 wordt (het streven naar) rijkdom bekritiseerd. Dit geeft dus aan dat Tibullus niet zomaar een motief volgt en dit in zijn gedichten verwerkt, maar dat rijkdom een belangrijk thema binnen de gedichten van Tibullus is.

Oorlog en vrede, soldaten en boeren

In deze paragraaf zal ik de tegenstelling oorlog – vrede en het daarmee gepaard gaande contrast soldaat – boer aan de hand van drie voorbeelden bespreken. Ik begin met gedicht 1.1 waarvan ik vv.1-6 al geciteerd heb ik de vorige paragraaf bij de tegenstelling rijk – arm. Ook de volgende verzen zijn van belang voor mijn betoog:

iam modo iam possim contentus vivere parvo 25
nec semper longae deditus esse viae,
sed Canis aestivos ortus vitare sub umbra
arboris ad rivos praetereuntis aquae. (Tib. Eleg. 1.1.25-28)

Moge ik al, al slechts tevreden kunnen leven met een klein (stuk grond) 25
 en niet altijd aan een lange weg gegeven zijn,
 maar de zomerse opkomst van de Hond vermijden onder de schaduw
 van een boom bij de stromen van langsgaand water.

De dichter heeft niet alleen kritiek op de zucht naar rijkdom, maar ook de drang naar oorlog staat hem niet aan. Dezelfde argumenten als bij rijkdom zijn hier van toepassing, namelijk dat *alius* in v.1 algemeen is bedoeld en dat de dichter zijn levenswijze contrasteert met het leven waarin men als soldaat rijkdom verwerft. Het contrast tussen de twee manieren van leven wordt hier nog verder doorgetrokken. In tegenstelling tot het bescheiden bestaan dat Tibullus wil leiden zoals hij dat in v.6 met *paupertas* en later in v.25 met *parvo* aangeeft, verwerft de soldaat een groot stuk grond (*iugera multa* v.2). Tibullus heeft dus geen verlangen om rijk te worden wat een soldaat wel verlangt volgens de dichter. Daarbij moet de rijkdom die door soldaten verkregen wordt in de context van die tijd geplaatst worden: de burgeroorlogen waren pas voorbij en de buit die de soldaten in die oorlogen verkregen hebben, is gewonnen over de lijken van andere Romeinen.³⁸ Een negatieve kijk op het maken van buit is dus niet vreemd. Tibullus wil daarentegen een boer zijn en rustig op het land leven zoals in vv.25-28 duidelijk wordt gemaakt. Boer en soldaat staan tegenover elkaar. Het boerenbestaan wordt als ideaal beschouwd terwijl het leven als soldaat verschrikkelijk is. Deze afkeer van Tibullus jegens het leven als soldaat wordt allereerst duidelijk in vv.3-4. Tibullus beschrijft hoe

³⁶ Murgatroyd 1980, 283.

³⁷ Zie Maltby 2002, 344 en Putnam 1973, 147 over de eenvoud van beukenhout.

³⁸ Miller 2012, 58.

een soldaat in constante angst leeft voor de vijand en hoe hij geen slaap heeft doordat hij door trompetten wakker geschud wordt. Doordat *adsiduus* en *vicino* naast elkaar geplaatst worden en vergelijkbare betekenissen hebben, wordt de voortdurende ellende van de soldaat benadrukt.³⁹ Daarbij legt *adsiduus* nadruk op de onophoudelijke angst waarin de soldaat leeft. Er is geen moment rust.⁴⁰ Verder wordt *adsiduus* in v.6 herhaald, maar in dat vers gaat het om het vuur dat constant in de haard brandt. Terwijl de soldaat in een onophoudelijke staat van vrees leeft, brandt bij Tibullus een aangenaam vuurtje. Het contrast kan haast niet groter zijn. Dit wordt doorgezet in vv.25-28. In deze verzen hoopt de dichter dat hij niet meer op veldtocht (*longae [...] viae*) hoeft en op een bescheiden landgoed kan blijven. Wanneer de Hondster op komt (in juli), wil hij rusten in de schaduw van een boom. Hier wordt het verschrikkelijke bestaan van een soldaat benadrukt. De boer is thuis, bij de haard (*focus*, v.6) of ligt onder een boom om de hitte te vermijden. Een soldaat kan dit niet.⁴¹ De soldaat bevindt zich op de lange tochten die Tibullus vreest. In de zomerhitte moet hij werken. De boer rust uit. De boer en de soldaat staan bij Tibullus dus tegenover elkaar net als oorlog en vrede. De boer leeft in vrede thuis terwijl een soldaat ergens oorlog voert. Verder zou het volgende feit kunnen worden overwogen, dat Tibullus overigens niet vermeldt, dat de tegenstelling boer – soldaat duidelijk maakt dat Tibullus tegen oorlog is: boeren kunnen vaak zwaar getroffen worden door oorlogen. Oogsten kunnen vernietigd worden of het huis geplunderd door soldaten.

Miller beweert dat Tibullus niet consequent is in zijn opvatting over oorlog.⁴² Hij haalt hierbij vv.53-60 aan van gedicht 1.1. In deze verzen zegt de dichter dat het Messalla past om oorlog te voeren (*te bellare decet terra, Messalla, marique*, (het past jou, Messalla ter land en ter zee oorlog te voeren)). Ik ben met deze bewering oneens. Ik denk dat Tibullus wat betreft zijn mening over oorlog voeren wel degelijk consequent is. Als eerste denk ik dit om de volgende reden: net als bij de tegenstelling rijkdom – armoede zegt de dichter nergens expliciet in het gedicht dat hij tegen soldaten en oorlog is, maar zegt hij alleen dat het soldatenleven niet zijn voorkeur krijgt. Hij lijkt daarentegen “de ander” in de openingsverzen de keuze te geven om soldaat te worden en rijkdom na te jagen, maar tegelijkertijd presenteert de dichter het leven van een soldaat als een verschrikkelijk bestaan, terwijl hij dit contrasteert met een aangenaam boerenleven. Door deze tegenstelling wordt het duidelijk dat de dichter tegen soldaten en oorlog is. Door te zeggen dat Messalla oorlog kan voeren als hij dat wil, verandert er niets aan de mening van Tibullus die eerder in het gedicht uitgedrukt werd. Messalla mag, net als “de ander”, op zoek naar oorlogsbuit, maar Tibullus wijst deze manier van leven en wenst op een andere manier te leven. Het is natuurlijk onmogelijk voor Tibullus om dit expliciet tegen Messalla, zijn patroon, te zeggen. Ten tweede denk ik dat de dichter op het einde van het gedicht dezelfde mening heeft over oorlog doordat hij twee maal duidelijk zegt dat hij geen oorlog wil voeren. De eerste keer dat de dichter het militaire leven afwijst, is in v.54 wanneer hij zegt dat hij aan Delia gebonden is. Hier is liefde het motief. Interessanter zijn de volgende verzen op het einde van het gedicht:

*hic ego dux milesque bonus: vos, signa tubaeque,
ite procul, cupidis vulnera ferte viris,
ferte et opes: ego composito securus acervo
dites despiciam despiciamque famem* (Tib. Eleg. 1.1.75-79)

Hier ben ik leider en een goede soldaat: gaat ver weg, jullie
veldtekens en trompetten, brengt wonden aan begerige mannen,
en brengt hen rijkdom: ik, veilig, zal nadat een hoop bijeen is gebracht,
rijkdom minachten en ik zal honger minachten.

³⁹ Maltby 2002, 119.

⁴⁰ Murgatroyd 1980, 52.

⁴¹ Maltby 2002, 131; Murgatroyd 1980, 54-55; Putnam 1973, 54.

⁴² Miller 2012, 58-59.

In deze verzen noemt Tibullus zichzelf “goede soldaat”. Hij is in de liefde een goede soldaat, maar niet in het echt. Tibullus associeert rijkdom en soldaat zijn met elkaar, maar ook gewond raken. Dit staat in contrast met “*securus*”. De soldaat raakt gewond, terwijl Tibullus veilig op zijn landgoed zit met zijn geliefde. Het aangename bestaan op het land tegenover het verschrikkelijke bestaan van de soldaat wordt hierdoor nogmaals benadrukt. De mening van Tibullus lijkt dus onveranderd te zijn gebleven in de loop van het gedicht. Het is het niet waard om soldaat te zijn. Men kan beter een vreedzame boer zijn.

Als mijn tweede voorbeeld wil ik twee passages uit gedicht 1.10 bespreken. De eerste passage heb ik bij de vorige paragraaf geciteerd. In vv.1-10 laat Tibullus zich niet alleen negatief uit over rijkdom, maar ook de oorlog wordt onder vuur genomen. De kritiek op het voeren van oorlog wordt vrij expliciet geuit in dit gedicht. In vv.1-4 wordt de uitvinder van het zwaard als schuldige voor de oorlogen aangewezen. Hier is de eerste aanwijzing te vinden dat Tibullus fel gekant is tegen oorlog. De zwaarden worden *horrendos* (v.1) genoemd en de uitvinder *ferus* en *ferreus* (beide in v.2). Tibullus heeft dus een zeer negatieve kijk op de uitvinder van het zwaard, wanneer hij hem als de schuldige van oorlogen ziet. In v.5 en verder ziet de dichter echter dat het niet de uitvinder van het zwaard was, maar rijkdom (zie de vorige paragraaf) waardoor oorlogen begonnen zijn. De uitvinder had het zwaard bedacht tegen wilde beesten maar wij gebruiken het om ons zelf in rampen (*mala*, v.5) te storten. Voordat rijkdom voor oorlog zorgde, waren er geen burchten en geen wallen nodig. Men leefde in vrede en in veiligheid. Deze vredige situatie wordt in vv.9-10 gesymboliseerd door de herder (*dux gregis*, v.10) die veilig (*securus*, v.10) kan slapen. Net als in 1.1 staan herder/boer en soldaat tegenover elkaar. De eerste staat voor vrede en rust terwijl de tweede voor oorlog en onrust staat. De beste parallel met 1.1 is te vinden in de slaap (*somnumque*, v.9). De soldaat in 1.1 kon niet slapen doordat hij door angst en door trompetten werd opgeschrikt. In een wereld zonder oorlog kan de herder wel slaap zoeken. Kortom, deze passage vormt, net als bij rijk – arm het geval was, een ringcompositie met 1.1 en dit geeft het belang van het thema oorlog binnen de gedichten van Tibullus weer.

De tweede passage volgt verderop in het gedicht. Tibullus bespreekt de waanzin van het oorlog voeren. In de volgende verzen maakt hij duidelijk hoe hij vindt hoe het wel moet:

*quin potius laudandus hic est quem prole parata
occupat in parva pigra senecta casa!* 40
*ipse suas sectatur oves, at filius agnos,
et calidam fesso comparat uxor aquam.
sic ego sim, liceatque caput candescere canis
temporis et prisca facta referre senem.*
interea pax arva colat. pax candida primum 45
*duxit araturos sub iuga curva boves;
pax aluit vites et sucos condidit uvae,
funderet ut nato testa paterna merum;
pace bidens vomerque nitent, at tristia duri*
militis in tenebris occupat arma situs, 50
*rusticus e lucoque vehit, male sobrius ipse,
uxorem plaustro progeniemque domum.* (Tib. Eleg. 1.10.39-52)

Ja werkelijk moet hij eerder geprezen worden die nadat zijn nageslacht voortgebracht is
de trage ouderdom in zijn kleine huis bezit! 40
Hij zelf begeleidt steeds zijn schapen, en zijn zoon de lammeren,
en zijn vrouw bereidt het warme water voor voor de vermoeide.
Moge ik zo zijn en moge het mogelijk zijn dat hoofd glanst met grijze haren
en dat ik als een oude man de daden van de oude tijd vertel.
Moge ondertussen vrede de akkers bewerken. De schitterende vrede heeft als eerste 45
de runderen onder het gekromde juk geleid om te ploegen;

Vrede voedde de wijnranken en heeft de sappen van de druif opgeborgen,
 opdat het vaderlijke aardewerk de wijn voor de zoon uitgoot;
 In vrede schitteren houweel en ploeg, maar de droevige wapens
 van een harde soldaat bezetten een plaats in de duisternis. 50
 De boer rijdt uit het bos, hij zelf "amper" nuchter,
 zijn vrouw en kind in de wagen naar huis.

In het volgende hoofdstuk zal ik een uitgebreidere analyse geven van de manier waarop Tibullus wil leven. Nu is vooral zijn pacifistische houding van belang die in deze passage tot uitdrukking komt. Als eerste wordt uit deze passage zijn afkeer jegens oorlog voeren duidelijk door "*laudandus*". Dit woord heeft een militaire connotatie, maar is hier gebruikt voor een boer.⁴³ In tegenstelling tot een soldaat, op wie het werkwoord *laudare* meestal van toepassing is, moet volgens de dichter een eenvoudige boer geprezen worden. Hij is de echte held. Net als in 1.1 geeft de dichter hier zijn voorkeur aan: het is beter een boer dan een soldaat te zijn. Ook in v.40 is een tegenstelling tussen boer en soldaat te vinden. De soldaat loopt het risico jong te sterven, ergens in een ver land (denk hierbij aan de situatie van Tibullus zoals die in 1.3 beschreven wordt). De boer wordt langzaam oud in een bescheiden huisje samen met zijn vrouw en kinderen. Het verband tussen een boer en vrede wordt in vv.45-50 het meest duidelijk. In deze verzen bewerkt (een personificatie van) de vrede het land. Het woord "vrede" wordt vier keer herhaald (*pax*, v.45, *pax*, v.45, *pax*, v.47 en *pace*, v.49). De vrede wordt bovendien *candida* (v.45) genoemd. Onder vrede wordt er op het land gewerkt. Dit wil ook zeggen dat, wanneer er geen vrede is, het platteland verstoord wordt door de oorlog, wat natuurlijk klopt met de werkelijkheid: als er oorlog is, wordt het platteland soms platgebrand of geplunderd. Tot slot wordt in vv.49-50 een contrast gemaakt tussen de gereedschappen in vrede en oorlog. In de vrede worden een houweel en een ploeg gebruikt om het land te gebruiken. De wapens worden in oorlogen gebruikt. Deze liggen in de duisternis. Door de associatie van de wapens met de duisternis krijgen ze zelf ook een negatieve connotatie. Kortom, de vrede wordt verbonden met het rustige leven op het platteland, terwijl de oorlog met dood en duisternis geassocieerd wordt. Het is vrij duidelijk in dit gedicht dat Tibullus tegen oorlog voeren is.

Als mijn laatste voorbeeld van deze paragraaf wil ik twee passages uit 2.5 bespreken. Ik zal deze passages samen citeren aangezien ze samen besproken moeten worden. Ze vormen namelijk een contrast. *Hae* verwijst naar de Sibyllen, die voorafgaand aan de eerste passage zijn besproken:

*hae fore dixerunt belli mala signa cometen,
 multus ut in terras deplueretque lapis.
 atque tubas atque arma ferunt crepitantia caelo
 audita et lucos praecinuisse fugam: (Tib. Eleg. 2.5.71-74)*

Deze hebben gezegd dat er een komeet, slechte tekenen van een oorlog, zou zijn,
 en hoe veel steen op aarde neerregende.
 en ze zeggen dat trompetten en dreunende wapens in de hemel
 gehoord zijn en dat de heilige wouden een vlucht voorspeld hebben

*laurus ubi bona signa dedit, gaudete coloni;
 distendet spicis horrea plena Ceres,
 oblitus et musto feriet pede rusticus uvas, 85
 dolia dum magni deficientque lacus; (Tib. Eleg. 2.5.83-86)*

Zodra de laurier goede tekens heeft gegeven, verheugt u, boeren;
 Ceres vult de voorraadkamer, gevuld met korenaren,
 En bevlekt met jonge wijn zal de boer de druiven met zijn voet treffen, 85

⁴³ Maltby 2002, 350.

totdat de vaten en grote kuipen het niet meer kunnen bevatten;

In deze passage worden periodes van oorlog en vrede tegenover elkaar gezet. Ik denk dat in deze passages kritiek op oorlog en op de oorlogen die door Augustus gevoerd zijn, tot uiting komt. In de eerste plaats denk ik dit vanwege *cometen* (v.71). Er wordt gedacht dat hiermee de komeet bedoeld wordt die na de dood van Caesar verschenen zou zijn en door Vergilius genoemd wordt.⁴⁴ In plaats van een gunstig voorteken ziet Tibullus hier iets slechts in (*mala signa*). Er volgt namelijk een burgeroorlog (*belli*). Tibullus lijkt hier dus te zeggen dat hij de burgeroorlog die Augustus tegen Marcus Antonius gevoerd heeft, slecht vindt. Verder wordt duidelijk dat hij de oorlog als negatief beschouwt, duidelijk uit de beschrijving van de oorlog. Deze is zo hevig dat in de hemel het wapengekletter te horen was. De herhaling van *atque* benadrukt dat alle aspecten van de strijd gehoord werden. Ook is de voorspelling van een vlucht niet positief. Dit geeft een nederlaag aan.⁴⁵ In een oorlog is er altijd een partij die verlies lijdt, maar het is misschien mogelijk dat Tibullus bedoelt dat er geen winnaar is en alleen maar verliezers omdat het gaat om een burgeroorlog. Het hele Romeinse volk wordt getroffen. Een Romein vecht tegen een Romein dus de Romeinen verliezen altijd. Deze interpretatie zou de algemene aard van de boodschap verklaren. Er wordt immers nergens uitgelegd wie er vlucht. Daarbij wordt de negatieve kijk van Tibullus op die periode van oorlogen duidelijk door het contrast tussen de twee passages. In de tweede passage is de oorlog voorbij en is er vrede. Deze passage is ook positiever. Dit wordt meteen in v.83 met *gaudete* duidelijk. Het eerste contrast is *bona signa* tegenover *mala signa*. De oorlog werd door slechte tekenen voorafgegaan terwijl de vrede door goede wordt ingeluid. Vervolgens treffen we ook weer, zoals ook bij de vorige voorbeelden het geval was, een verband tussen vrede en boeren aan. De boeren (*coloni*) moeten zich verheugen, want het is weer vrede. Dit wordt ook door *rusticus* (v.85) weergegeven, een woord dat de dichter ook regelmatig voor zichzelf gebruikt.⁴⁶ In 1.10 zei Tibullus al dat in vrede het land bloeit en men gelukkig kan leven. Dat is hier ook het geval: voorraadkamers worden gevuld en er is zoveel wijn dat er te weinig kannen en kruiken zijn. Dit staat in schril contrast met de grimmige beschrijving van de oorlog. Verder is het zo dat dit impliceert dat in de tijd dat Augustus oorlog voerde, er geen gelukkige en welvarende tijd was. De boeren kunnen zich immers nu pas verheugen nu de oorlog voorbij is. Nu breekt een periode van welvaart aan. Eerder was er ellende. De tegenstelling soldaat – boer/oorlog – vrede geeft hier dus de kritiek van Tibullus weer op de oorlogspolitiek van zijn tijd.

Stad - platteland

In deze laatste paragraaf zal ik de tegenstelling stad tegenover platteland bekijken. Ik zal hiervoor drie gedichten als voorbeeld bespreken. Ik zal proberen aan te tonen dat Tibullus zich vooral afzet tegen de *mores* van de stad en de *mores* van het platteland verkiest.⁴⁷ Ik zal beginnen met het bespreken van twee passages uit gedicht 1.1. Ik houd de tekst aan zoals deze in de recente Loeb editie staat en in deze editie volgen vv.11-24 na vv.29-32. Daarom zal ik nu eerst vv.29-32 bespreken en daarna pas vv.11-24:

*nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentem
aut stimulo tardos increpuisse boves;
non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
desertum oblita matre referre domum* (Tib. *Eleg.* 1.1.29-32)

en moge het toch niet beschamen soms een schaap vastgehouden te hebben

⁴⁴ Verg. *Ecl.* 9.47: *Caesaris astrum*; Maltby 2002, 453; Putnam 1973, 191.

⁴⁵ Maltby 2002, 454.

⁴⁶ Bijvoorbeeld Tib. *Eleg.* 1.1.8.

⁴⁷ Zie voor het idee over *mores* van stad en platteland bij Tibullus het volgende artikel: Tzounakas 2006, 111-128.

of de trage runderen met een prikkel opgewekt te hebben;
of moge het niet beschamen een lam of een jong van een geitje
verlaten door zijn moeder, nadat ze hem vergeten heeft, naar huis terug te brengen.

In deze verzen wordt de stad op meerdere manieren tegenover het leven op het land geplaatst. Als eerste wordt dit duidelijk doordat het werk op het land beschreven wordt.⁴⁸ Dit staat tegenover de inspanningen (*labor*) van de soldaat die ik eerder besproken heb. Het werk van de soldaat kan als een voorbeeld gezien worden van werk dat bij het stedelijke hoort. Oorlog voeren is immers sterk verbonden met politiek en politiek hoort bij de stad. Daarbij wordt dit idee, dat soldaat bij stad hoort, versterkt door de in de vorige paragraaf besproken tegenstelling soldaat – boer. De boer hoort bij het platteland. De soldaat moet dan wel bij de stad horen in de tegenstelling stad – platteland. Het werk op het land verschilt sterk van het werk dat men in de stad of in het leger uitvoert. Dat verschil wordt in deze verzen benadrukt. Ten tweede wordt het verschil tussen stad en platteland duidelijk door *pudeat* en *pigeat*. In de stad schaamt men zich voor dit werk. Tibullus zegt dat men zich hier niet voor moet schamen. Het werk op het land wordt, zoals gezegd, tegenover het werk in de stad geplaatst, maar ook de houding van de mensen wordt vergeleken. Op het platteland schamen ze zich niet om een schaap te houden terwijl stedelingen dit wel doen. Tibullus zet zich tegen dit gevoel van schaamte af. Hij vindt het werk op het land goed. Hij kies dus partij voor de *mores* van het platteland en wijst die van de stad af.

Mijn tweede voorbeeld uit gedicht 1.1 volgt niet ver na de vorige passage. Net als bij het vorige citaat bevinden we ons op het platteland:

*nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
seu vetus in trivio florida sertā lapis;
et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
libatum agricolae ponitur ante deo.
flava Ceres, tibi fit nostro de rure corona 15
spicea, quae templi pendeat ante fores;
pomosisque ruber custos donatur in hortis
terreat ut saeva falce Priapus aves.
vos quoque, felicitis quondam, nunc pauperis agri 20
custodes, fertis munera vestra, Lares.
tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuencos:
nunc agna exigui est hostia parva soli.
agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
clamet "io, messes et bona vina date." (Tib. Eleg. 1.1.11-24)*

Want ik betuig eerbied, hetzij een verlaten boomstam in een akker, hetzij een oude
steen op een driesprong uit bloemen bestaande bloemenkransen heeft;
en welke boomvrucht ook maar het nieuwe jaar voor mij voortbrengt,
wordt, geofferd, voor de beschermgod van de landbouw neergelegd.
Blonde Ceres, voor jou wordt een kroon van korenaren van ons land geofferd, 15
opdat die voor de deur van je tempel hangt;
en de rode bewaker wordt begiftigd in de tuinen, rijk aan vruchten
opdat Priapus de vogels met een wrede sikkels verschrikt.
Ook jullie, bewakers van de ooit overvloedige, nu arme akker, 20
draagt jullie geschenken, Laren.
Toen verzoende een geslacht kalf ontelbare runderen door een reinigingsoffer:
nu is een klein lam een offerdier van de geringe grond.
Een lam valt voor jullie, rondom welke de boerenjeugd

⁴⁸ Maltby 2002, 132; Putnam 1973, 54.

“io, geeft oogst en goede wijn” moet roepen.

In deze passage wordt ook nadruk gelegd op de *mores* van het platteland. Als eerste gebeurt dit door de herhaling van woorden die verwijzen naar het boerenleven. Zo wordt in v.11 *agris* genoemd, in v.14 wordt er geofferd aan een boerengod (*agricolae deo*), in v.15 staat *rure* en *agri* wordt herhaald in v.19. Verder kan je *soli* (v.22) als een synoniem zien van *rus* of *ager*. Tot slot wordt er gesproken van de *rustica pubes* (v.23). Woorden die betrekking hebben op het boerenleven of op het platteland, worden dus vaak herhaald. Het duidelijk maken van de locatie begint al in vv.11-12 met *in agris* en *in trivio*. De dichter stelt zich voor op akkers of landweggetjes rond te lopen en hier de goden te vereren. Ook *in hortis* (v.17) kan tot de groep woorden gerekend worden die Tibullus hier gebruikt om duidelijk te maken dat we op het platteland zijn. De lezer wordt er door de herhalingen van dit soort plaatsaanduidingen constant aan herinnerd dat de acties zich op het platteland afspelen. Omdat Tibullus zoveel nadruk legt op de locatie, namelijk het platteland, denk ik dat hier een tegenstelling tussen stad en platteland wordt omschreven.

Ten tweede wordt het contrast tussen stad en platteland opgeworpen door de nadruk die gelegd wordt op het vrome karakter van het platteland. Dit begint al met het tweede woord van v.11: *veneror*. De dichter geeft meteen aan dat hij een vrome man is. Door de in mijn vorige argument besproken plaatsaanduidingen weet de lezer dat de dichter zichzelf als niet zomaar een vrome man maar als een vrome boer ziet. In het vervolg van deze passage somt de dichter andere voorbeelden op waaruit de vroomheid van het platteland blijkt. Tibullus vereert een niet gespecificeerde plattelandsgod (waarschijnlijk Silvanus), eerbiedigt Ceres en offert aan Priapus.⁴⁹ Ook offert hij een lam aan de Laren en verontschuldigt zich dat hij niet meer kan offeren zoals hij dit vroeger deed. Hij heeft klaarblijkelijk een verleden als vrome boer. Tot slot beschrijft hij hoe de “boerenjeugd” roept om een goede oogst. Deze laatste toevoeging maakt duidelijk dat het niet alleen de dichter is die zich zo vroom gedraagt, maar dat deze vroomheid een belangrijk element is van de bevolking van het platteland als geheel. Tibullus prijst hier de *mores* van het platteland. Ik denk dat je zelfs kan zeggen dat hij ze beter vindt dan die van de stad. Hij maakt het immers bijzonder expliciet dat al deze vrome handelingen plaats vinden op het platteland en niet in de stad. Kortom, de vroomheid van stad en platteland worden tegenover elkaar geplaatst in deze passage.

Als derde en ook als laatste wat deze passage betreft denk ik dat hier stad tegenover platteland wordt afgezet, omdat er verschillende verwijzingen zijn naar taalgebruik dat normaliter wordt gehanteerd wanneer over soldaten gesproken wordt. Zoals ik eerder zei, kunnen soldaten in het algemeen met het stedelijke, met politiek geassocieerd worden. Voorbeelden van referenties aan het soldaten leven zijn *custos* (v.17) en *caesa* (v.21).⁵⁰ De dichter herinnert met dit gebruik aan de eerder besproken tegenstelling boer – soldaat, maar ook het verschil in *mores*, dat in deze passage over vroomheid met name een rol speelt, wordt naar voren gebracht. Stedelingen waaronder soldaten vallen, zijn minder vroom. De dichter verkiest de landelijke *mores* boven de stedelijke.

Tot slot wil ik nog een opmerking van Miller over gedicht 1.1 bespreken. In de vorige paragraaf heb ik een bewering van hem over vv.53-60 besproken. Over dezelfde passage heeft hij een opvatting aangaande de consequentie van Tibullus over het thema stad – platteland. In deze passage zegt de dichter dat hij als een *ianitor* voor de deur van Delia wil zitten en met haar wil samen zijn. Miller beweert dat Tibullus hier niet langer het verlangen heeft om op het land te wonen en dat de situatie die Tibullus beschrijft, zich in de stad afspeelt.⁵¹ Ik denk dat dit niet noodzakelijk het geval is. Door zichzelf als *ianitor* te omschrijven zegt de dichter dat hij de slaaf van Delia wil zijn. Dit is een motief in het genre van de liefdeselegie, genaamd *servitium amoris*. Of de deur zich op het platteland of in de stad bevindt, is irrelevant voor dit motief en wordt bovendien niet nader genoemd in deze passage. Daarbij wordt uit andere gedichten, zoals 1.5, duidelijk dat de dichter Delia met hem op het

⁴⁹ Voor de suggestie dat de god Silvanus is: Maltby 2002, 126.

⁵⁰ Zie voor andere voorbeelden en nadere toelichting Murgatroyd 1980,56-57.

⁵¹ Miller 2012, 58-59.

platteland wil hebben. De liefde tussen Delia en Tibullus staat dus niet het leven op het platteland in de weg wat Miller lijkt te beweren.

Ik zal nu mijn tweede voorbeeld bespreken. Dit voorbeeld komt uit gedicht 2.1. In dit gedicht is er feest op het platteland aan de gang waar de dichter zingt.

*rura ferunt messes, calidi cum sideris aestu
deponit flavas annua terra comas.
rure levis verno flores apis ingerit alveo,
compleat ut dulci sedula melle favos. 50
agricola adsiduo primum satiatum aratro
cantavit certo rustica verba pede,
et satur arenti primum est modulatus avena
carmen, ut ornatos diceret ante deos;
agricola et minio suffusus, Bacche, rubenti 55
primus inexperta duxit ab arte choros.
huic datus a pleno memorabile munus ovili
dux pecoris curtas auxerat hircus opes.(Tib. Eleg. 2.1.47-58)*

Het platteland brengt oogsten, wanneer de aarde jaarlijks door de hitte van de warme ster de gele haren neerlegt.
Op het land in de lente draagt een lichte bij bloemen naar zijn bijenkorf, opdat hij ijverig de honingraten met zoete honing vult. 50
Een boer, verzadigd door de voortdurende ploeg, heeft als eerste met een zekere voet boerenwoorden gezongen, en als eerste op een droge herdersfluit heeft hij, weldoorvoed, een lied op muziek gezet, opdat hij voor de versierde goden sprak;
En een boer heeft als eerste, Bacchus, nadat hij zich met rode menie geverfd had, 55 koren vanaf een onbeproeft kunst geleid.
De leider van de kudde, de bok, gegeven als een memorabel geschenk van zijn hele schaapskooi, had zijn gebrekkige vermogen vermeerderd.

In deze passage beschrijft de dichter de activiteiten op het platteland waarbij hij de seizoenen langsgaat. Hij begint met een oogst en met bijen die in de lente honing verzamelen. Daarna richt hij zich op een boer die begonnen is met zingen. In deze passage is de tegenstelling platteland op meerdere manieren te herkennen. Als eerste wordt deze tegenstelling duidelijk door de herhaling van woorden die op het platteland wijzen: *rura* (v.47), *rure* (v.49), *agricola* (v.51) en *agricola* (v.55). Ook kan *rustica* (v.52) bij deze groep genoemd worden. Opmerkelijk is het verder dat de vier woorden die ik als eerste genoemd heb, steeds het eerste woorden van een hexameter zijn. Deze woorden krijgen daardoor nadruk. Ze hebben een belangrijke positie in het vers. Bovendien zijn het twee woorden die allebei herhaald worden (bij *rura* dan wel in een andere naamval). Tibullus benadrukt dus in deze verzen dat de gebeurtenissen die hij beschrijft, zich op het land afspelen. Door de nadruk dat het op het land gebeurt, wordt ook meteen duidelijk dat het niet in de stad is. Met name *rura* en *rure* vervullen deze functie: op het land gebeurt zus en op het land gebeurt zo. De stad wordt niet genoemd. Het gaat om het platteland. De stad is een irrelevante plaats voor Tibullus.

Ten tweede denk ik dat Tibullus hier stad en platteland tegenover elkaar plaatst en partij kiest voor het platteland omdat hij de traditie van de tragedie laat beginnen op het platteland. Hij beschrijft hoe een boer die genoeg had van ploegen, het dichten heeft opgepakt. Daarna heeft een boer zich als eerste rood geverfd en een bok als offer aangeboden. Dit verwijst mogelijk naar tragedie.⁵² Er bestaat namelijk het idee dat tragedie afgeleid is van *τράγος* (bok) en *ὤδη* (zang). Tibullus laat een traditie die gewoonlijk met de stad geassocieerd wordt (daar bevindt zich immers

⁵² Maltby 2002, 374-375.

een theater) beginnen op het platteland. Hiermee verheft hij eigenlijk het platteland boven de stad. De boeren zijn immers de vernieuwers en de bedenkers van dit belangrijke genre. Zij waren eerst. De stad heeft het slechts overgenomen. Het platteland is het belangrijkste in de ogen van de dichter.

Tot slot zal ik het laatste voorbeeld bespreken. Dit komt uit 2.5. Voorafgaand aan deze passage vertelt Tibullus over Aeneas. Hij gaat dan over op de volgende passage:

*Romulus aeternae nondum formaverat urbis
moenia, consorti non habitanda Remo;
sed tunc pascebant herbosa Palatia vaccae
et stabant humiles in Iovis arce casae.* (Tib. Eleg. 2.5.23-26) 25

Romulus had nog niet de muren van de eeuwige stad gemaakt,
die niet bewoond moest worden door zijn broer Remus;
Maar toen graasden de koeien de grasrijke Palatijn af 25
en stonden nederige huizen op de burcht van Jupiter.

In deze verzen wordt op twee manieren de tegenstelling stad – platteland duidelijk en de visie die Tibullus heeft over de stad. Als eerste wordt de tegenstelling duidelijk doordat hij de stad, hier weergegeven door muren, plaatst tegenover de *humiles [...] casae* (v.26). Vroeger was er een boerengemeenschap en geen stad. Dit staat tegenover het heden waar de muren en de stad al gebouwd zijn. Dit contrast wordt ook door *nondum* (nog niet) en *tunc* (toen) aangegeven: nu is er wel een stad maar toen was het platteland. Ook het noemen van de Palatijn waar vroeger volgens Tibullus koeien graasden, borduurt voort op deze tegenstelling tussen vroeger en nu en platteland en stad. In de tijd van Tibullus bevond het huis van Augustus zich op de Palatijn, terwijl vroeger het vee door de boeren gehoed werd op de heuvel.⁵³ Er is dus zeker sprake van een tegenstelling waarbij heden en verleden een rol spelen, maar de negatieve kijk van Tibullus is hier niet uit op te maken. Dit kan echter wel bij mijn tweede argument. In vv.23-24 wordt de stichtingsmythe van Rome met Romulus en Remus genoemd. In versies van deze mythe springt Remus over de muur van Romulus heen. Uit woede doodt Romulus hem en uiteindelijk wordt de pas gestichte stad naar hem genoemd. Naar deze broeder moord wordt waarschijnlijk verwezen omdat Tibullus eerst de muur noemt (*moenia*) en vervolgens opmerkt dat Remus niet in Rome mocht wonen (*consorti non habitanda Remo*). Tibullus brengt daarmee Rome, of in ieder geval de stichting van Rome, in een negatieve context. Bovendien hangen muren samen met oorlog voeren. De stad wordt als iets slechts neergezet. Onmiddellijk nadat hij de lezer aan de slechte start herinnert heeft, beschrijft hij het vredige boeren leven. Als je de passage zo leest, lijkt het het geval te zijn dat Tibullus een negatieve kijk had op de stad. Het platteland wordt daarentegen als iets goeds gezien door de dichter.

Concluderend, er kan gesteld worden dat Tibullus in zijn beschrijvingen van het platteland de lezer een spiegel voor wil houden en hem wil doen nadenken over de huidige maatschappij in ieder geval over drie thema's. De tegenstellingen zijn rijk – arm, oorlog – vrede en stad – platteland. Tussen de contrasten is onderling overlap. Zo wordt een soldaat met rijkdom in verband gebracht, maar kan ook gezien worden als bij een stad of bij het stedelijke horend. Steden en oorlog worden namelijk ook met elkaar in verband gebracht (met bijvoorbeeld muren). De boer wordt met een bescheiden leven en met vrede verbonden. Tibullus is een voorstander van een eenvoudig leven. Hij verwerpt het streven naar rijkdom. Dit zorgt voor oorlog en hij is een tegenstander van oorlogen. Oorlogen zorgen voor minder genot en welvaart op het platteland. In vreedestijd immers breekt pas een aangename tijd aan. De stad is ook niet goed. Het platteland is een betere plaats om te leven.

---

⁵³ Maltby 2002, 440.

Hoofdstuk 2: Literaire aspecten

In dit tweede hoofdstuk zal ik een literaire invalshoek gebruiken. Ik zal proberen aan te tonen dat Tibullus zich afzet tegen de manier van leven zoals in zijn tijd gebruikelijk was en dat hij een (in zijn ogen) ideale levenswijze beschrijft. In het eerste hoofdstuk heb ik drie verschillende thema's geanalyseerd en aan de hand van die drie de kritiek van Tibullus op de maatschappij vastgesteld. In dit hoofdstuk zal ik eerst naar inter- en intratekstualiteit kijken. Er zal gekeken worden, wanneer ik over intertekstualiteit spreek, of Tibullus verwijst naar de twee voornaamste schrijvers van poëzie over het platteland: Theocritus en Vergilius. Zij beschreven een bucolische wereld. Daarnaast zal ik ook kijken of de dichter zijn gedichten naar elkaar laat verwijzen zodat er een geheel ontstaat. Dit is intratekstualiteit. Tot slot zal ik een korte paragraaf wijden aan de rol van het genre van de liefdeselegie op de beschrijving van de levenswijze van Tibullus. Hier zal ik kort een paar motieven bekijken en deze vergelijken met de andere elegiedichters. Ik zal dus proberen aan te tonen dat de dichter een andere manier van leven, een die Tibullus als ideaal beschouwt, propageert. Ik wil aantonen dat de dichter niet alleen elementen erin verwerkt van de levenswijze van de herders in de bucolische wereld, maar ook elementen van het typische Romeinse beeld van een boer: een goede, harde werker die een eervol bestaan leidt. Dit beeld van een goede Romeinse boer komt al voor bij Cato.⁵⁴ Hij zegt bijvoorbeeld het volgende: *Et virum bonum quom laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonumque colonum.* (En wanneer ze een goede man prezen, prezen ze zo: goede landbouwer en goede boer.) Ook Cicero zegt hier iets over: *Omnium autem rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agri cultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine libero dignius.* (Maar van alle zaken, vanuit welke iets verworven wordt, is niets beter dan de agricuuluur, niets rijker, niets zoeter, niets waardiger aan een vrije man.)⁵⁵ De oude Romeinse boer werd dus in hoog aanzien gehouden. Tibullus wil naar een leven dat tussen het leven van deze hardwerkende Romeinse boer zit en de bucolische herder, of althans, dat zal ik proberen aan te tonen voor het grootste deel van dit hoofdstuk.

Intertekstualiteit ter versterking

Theocritus, in de *Idyllen*, en Vergilius, in de *Eclogae*, beschreven het boerenleven. In dit deel zal ik kijken naar hun invloed op de beschrijving van Tibullus. Intertekstualiteit kan op verschillende manieren een functie vervullen in de gedichten. Als eerste kan intertekstualiteit ingezet worden om eenzelfde soort sfeer of karakter aan een gedicht te geven als de tekst waarnaar verwezen wordt heeft. Ik zal hiervan nu twee voorbeelden bespreken, te beginnen met 1.1.

Het gedicht begint met de wens om een rustig leven te leiden. Anderen mogen goud ophopen. In de eerste verzen is invloed van Vergilius te bemerken.⁵⁶ Als eerste treffen verwijzingen naar de bucolische poëzie aan in vv.5-6:

*me mea paupertas vita traducat inerti,
dum meus adsiduo luceat igne focus.* (Tib. *Eleg.* 1.1.5-6)

Laat mijn "bescheiden vermogen" mij langs een leven zonder daden brengen,
mits mijn haard schittert door een voortdurend vuur.

In v.5 is *vita [...] inerti* met name interessant. *Iners* kan geassocieerd worden met een rustig, traag leven, maar ook met het ontbreken van *ars*. Deze laatste interpretatie wordt door Putnam voorgesteld.⁵⁷ In zijn artikel (2005) betoogt hij dat er sprake is van ironie door de herhaling van dit

---

⁵⁴ Cato *Agr. praef.* 2.

⁵⁵ Cic. *Off.* 1.151.

⁵⁶ Murgatroyd 1980, 49-50.

⁵⁷ Putnam 1973, 51; Putnam 2005, 125.

woord in het gedicht en hij stelt de interpretatie “het ontbreken van *ars*” voor. In dit vers lijkt het eerder een woordspeling te zijn dan dat *vita inerti* geïnterpreteerd moet worden als “een rustig leven zonder kunst”. Ik denk dat de interpretatie “rustig/kalm leven” hier beter past om de volgende redenen, die alle met intertekstualiteit te maken hebben.

Als eerste denk ik dit om de volgende reden: de betekenis “lui” of “rustig” voor *iners* past goed bij het idyllische herdersleven zoals we dit zien in Vergilius en Theocritus. De connotatie “zonder kunst” past minder goed bij dit herdersleven. Zo begint Idylle 1 met twee herders die elkaar prijzen om hun kunsten (zingen en fluiten).⁵⁸ Een paar verzen later stelt de geitherder voor om onder een boom te gaan zitten:

δεῦρ' ὑπὸ τὰν πετέλεαν ἐσδώμεθα τῷ τε Πριήπῳ
καὶ τᾶν κρανίδων κατεναντίον [...] (Theoc. *Id.* 1.21-22)

Laten we hier onder de olm gaan zitten tegenover Priapus
en de bronnen.

Ze bezitten dus wel een kunst, maar leiden een lui leven. *Ecloga* 1 opent op eenzelfde manier. Tityrus ligt lui in de schaduw van een boom (*lentus in umbras*, v. 4), terwijl hij zijn bosmuze (*silvestrem* [...] *Musam*, v.2) oefent. Hij dicht dus ook en oefent daarmee een kunst uit. Hij is dus wel een kunst aan het uitoefenen, maar is ook lui.

Mijn tweede argument hangt nauw samen met het eerste, maar is ook vrij complex. In dezelfde *Ecloga* zegt Tityrus dat hij “*iners*” was.⁵⁹ De context is ook van belang. De andere persoon, Meliboeus, moet gedwongen naar Rome gaan. Tityrus is al eens in Rome geweest en hij lijkt vrij positief te zijn over de stad. Hij zegt dat hij bevrijd is (van de liefde).⁶⁰ Toen hij nog wel een relatie had (of getrouwd was) met Galatea (v.30), was hij, zoals in v.27 gezegd wordt, nog traag en lui. De associatie van liefde en *iners* is niet ongewoon.⁶¹ Servius zegt in zijn commentaar op deze passage dat Tityrus zijn *inertia* de schuld geeft van het feit dat hij niet eerder naar Rome is gegaan en bevrijd is.⁶² Tityrus associeert de stad dus met vrijheid en hij ziet *inertia* als iets negatiefs. Dit lijkt het omgekeerde te zijn van de associaties die Tibullus heeft bij een *vita iners*. Hij wil een rustig leven, op het platteland blijkt later met zijn geliefde. Hij wil dus het leven dat Tityrus had. Dit heeft echter niets te maken met wel of geen *ars* hebben. Er lijkt hier een tegenstelling te zijn, want in mijn eerste argument zeg ik dat *iners* met het leven van Tityrus zoals dat in het begin van *Ecloga* 1 beschreven wordt, samenhangt, terwijl nu *iners* met het vroegere leven van Tityrus geassocieerd wordt. Ik denk dat beide levenswijze te verbinden zijn. Tityrus is namelijk in zijn nieuwe, vrije leven ook lui. Het verschil tussen de twee levens van Tityrus is dat hij eerst *iners* was door liefde en nu is hij *iners* door van zijn vrije leven op het platteland te genieten. Tibullus, als liefdesdichter, zoals uit het verloop van het gedicht zal blijken, vindt het niet erg om *iners* door liefde te zijn. Tegelijk wil hij genieten van een rustig leven.

Mijn derde en laatste argument waarom *iners* verwijst naar het rustige boerenleven en niet zozeer naar het wel of niet hebben van *ars*, is “*focus*” in v.6. Dit komt ook voor in *Ecloga* 7 waar het als het winterse equivalent van de in de zomer aangename koelte biedende bronnen gezien kan worden.⁶³ Een brandend haardvuur wordt vaak met het boerenleven, maar ook met rijkdom in verband gebracht.⁶⁴ Ook *paupertas* (v.5) draagt bij aan deze interpretatie. Net als de herders heeft Tibullus geen rijkdom maar stelt zich tevreden met een bescheiden bezit en een haardvuurtje.

---

⁵⁸ Theoc. *Id.* 1.1-11.

⁵⁹ Verg. *Ecl.* 1.27: *inertem*.

⁶⁰ Verg. *Ecl.* 1.27-35.

⁶¹ Malby 2002, 121.

⁶² Serv. *Comm. in Verg. Buc.* 27.

⁶³ Verg. *Ecl.* 7.49; Coleman 1977, 220.

⁶⁴ Malby 2002, 122; Murgatroyd 1980, 53.

Kortom, *iners* verwijst naar een rustig boerenleven. In deze eerste verzen van het gedicht geeft de dichter dus al aan naar een ander manier van leven te verlangen. Het leven waarnaar hij in vv.5-6 verlangt, is het leven dat herders in de *Idyllen* van Theocritus en in de *Eclogae* van Vergilius leiden. De bucolische wereld wordt dus in ieder geval naar voren gebracht in de openingsverzen van het eerste gedicht van het eerste boek van de *Elegieën* van Tibullus. Dit kan een aanwijzing zijn dat ze een voorname rol spelen in de gedichten als geheel.

Een volgende aanwijzing dat Tibullus naar de wereld van de *Eclogae* verlangt, zijn de volgende verzen:

iam modo iam possim contentus vivere parvo 25
nec semper longae deditus esse viae,
sed Canis aestivos ortus vitare sub umbra
arboris ad rivos praetereuntis aquae.
nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentem
aut stimulo tardos increpuisse boves; 30
non agnamve sinu pigeat fetumve capellae
desertum oblita matre referre domum. (Tib. *Eleg.* 1.1.25-32)

Moge ik al, al slechts tevreden kunnen leven met een klein (stuk grond) 25
en niet altijd aan een lange weg gegeven zijn,
maar de zomerse opkomst van de Hond vermijden onder de schaduw
van een boom bij de stromen van langsgaand water.
en moge het toch niet beschamen soms een schaap vastgehouden te hebben
of de trage runderen met een prikkel opgewekt te hebben; 30
of moge het niet beschamen een lam of een jong van een geitje
verlaten door zijn moeder, nadat ze hem vergeten heeft, naar huis terug te brengen.

Deze verzen gaan verder met het thema waar vv.5-6, begonnen: een *vita iners*. Deze verzen geven een geïdealiseerde kijk op het leven op het platteland. Als eerste is het geïdealiseerd vanwege de *locus amoenus* in vv.27-28. De *locus amoenus* komt regelmatig terug in de *Idyllen* en in de *Eclogae*. Een voorbeeld uit de *Idyllen* zijn de volgende verzen:

πολλὰ δ' ἄμμιν ὑπερθε κατὰ κρατὸς δονέοντο
αἴγειροι πετέλαι τε· τὸ δ' ἐγγύθεν ἱερὸν ὕδωρ
Νυμφᾶν ἐξ ἄντροιο κατειβόμενον κελάρυζε.⁶⁵

En vele populieren en olmen schudden boven ons hoofd
en het heilige water van dichtbij van de nimfen
murmelde terwijl het uit een grot stroomde. (Theoc. *Id.* 7.135-137)

Vergilius reageert op deze verzen in zijn eerste *Ecloga*:

fortunate senex, hic inter flumina nota
*et fontis sacros frigus captabis opacum.*⁶⁶ (Verg. *Ecl.* 1.51-52)

Gelukkige oude man, hier tussen de bekende rivieren en
de heilige bronnen zal jij de schaduwrijke koelte proberen te verkrijgen.

⁶⁵ Zie Hunter 1999, 192-193 over de "idealised *locus amoenus*".

⁶⁶ zie Hunter 1999, 193 en Coleman 1977, 83 voor het verband tussen deze twee passages.

In beide passages wordt een *locus amoenus* beschreven die vergelijkbaar is met de beschrijving van Tibullus: in de schaduw van een boom met rivieren of het geluid van die rivieren op de achtergrond.⁶⁷ Eerst zagen we in vv.5-6 hoe hij wilde leven, namelijk rustig (*iners*) en in deze verzen zien we hoe de wereld om hem heen eruit ziet: als een *locus amoenus*. Hij geeft dus een zeer geïdealiseerd beeld van het leven op het platteland. Nu is het zo dat een *locus amoenus* een motief is binnen de bucolische poëzie. Het is weliswaar niet noodzakelijk dat Tibullus hiermee wil zeggen dat hij verwacht dat hij zo het platteland zal aantreffen, maar het benadrukt wel wat ik in vv.5-6 concludeerde: de dichter zou graag een levensstijl zien waarbij er rustig onder een boom gelegen kan worden op het land. De invloed van de *Idyllen* en *Eclogae* is zeker van belang. De twee meervouden, *ortus* en *rivos*, geven bovendien aan dat het gaat om een gebeurtenis die vaker voorkomt.⁶⁸ Dit is ook een belangrijk element: de dichter zou graag een manier van leven hebben waarbij men met enige regelmaat rustig aan kan doen. Ten tweede blijkt dat dit een ideaal beeld van de dichter is, omdat hij de "*Canis aestivos ortus*" (v.27) bij rivieren kan ontvluchten. In de *Georgica* beschrijft Vergilius dat de hitte zo sterk was dat rivieren opdroogden.⁶⁹ In deze passage van de *Georgica* drogen hele rivieren (*flumina*, v.427) op. In de ideale wereld van Tibullus blijven de stroompjes op het platteland gespaard voor deze hitte. Dit draagt bij aan het idealistische karakter van deze passage. Ik noem het hier "idealistisch" omdat het gaat om het verlangen dat Tibullus heeft om de Romeinse maatschappij en de manier van lezen van deze maatschappij aan te passen, of althans, hij laat zien hoe het anders kan en moet. Dat kan men "een ideaal" noemen. In deze passages bestaat dit ideaal uit een levenswijze vergelijkbaar met die van de herders in de bucolische poëzie.

Na deze zeer idealistische beschrijving volgt een passage waarin de realiteit iets dichter benaderd wordt. In vv.29-32 worden taken genoemd die een boer normaal zou moeten uitvoeren. De inspanning van de soldaat, genoemd in v.26, wordt dus vervangen door het werk van een boer.⁷⁰ Toch wordt dit ogenschijnlijke realisme genuanceerd met "*interdum*": soms doet hij deze taken, dus niet vaak zoals je normaal zou verwachten. Deze beschrijving van taken past, denk ik, binnen het gedachtegoed van de Romeinen, zoals dat van Cato. De boeren zijn goede mannen die op het land werken. Bij deze groep mensen hoort Tibullus ook lijkt het. Het is niet puur en alleen rust op het land. Er moet ook gewerkt worden. Weliswaar hoeft hij slechts "soms" te werken, maar het is ook niet zoals in de *Idyllen* of *Eclogae* alleen maar rusten en zingen. Henniges beweert in zijn boek dat het ontvluchten van *negotia* om alleen *otium* over te houden een onderdeel van "de utopie" van Tibullus is.⁷¹ Deze passage weerspreekt dat. Er zijn wel degelijk boerentaken die uitgevoerd moeten worden.

Deze passage kan met behulp van intertekstualiteit verder verklaard worden. Er wordt gezegd dat Tibullus hoopt dat men zich niet meer schaamt om op het land te werken (*pudeat*, v.29 en *pigeat*, v.31). De opvatting dat werk op het platteland ongeciviliseerd is, komt ook voor in de volgende verzen:

[...] (*nostrī nec paenitet illas,*
nec te paeniteat pecoris, divine poeta: (Verg. *Ecl.* 10.16-17)

(En niet zijn zij met ons ontevreden
en laat jij niet ontevreden zijn met de kudde, goddelijke dichter;

⁶⁷ Zie Maltby 2002, 131-132 en ; Murgatroyd 1980, 54 voor andere plaatsen waar een *locus amoenus* beschreven wordt. Ik heb de hierboven geciteerde passages zelf toegevoegd aan de lijst die zij noemen, aangezien deze twee passages nog dichter in de buurt van de beschrijving van Tibullus komen.

⁶⁸ Putnam 1973, 54

⁶⁹ Verg. *Georg.* 4.425-430.

⁷⁰ Putnam 1973, 54; Maltby 2002, 133.

⁷¹ Henniges 1979, 135.

Vergilius zegt hier tegen de stedelijke Gallus dat hij niet ontevreden moet zijn om een kudde schapen te hoeden.⁷² Het hoeden van vee werd klaarblijkelijk als iets beschamends gezien. Dit heb ik in het vorige hoofdstuk ook al ter sprake gebracht maar het leek me nuttig erop te wijzen dat ook hier intertekstualiteit een rol speelt. Tibullus wil dat er niet meer neergekeken wordt op het werk op het land. De twee werkwoorden zijn onpersoonlijk en hierdoor wordt het algemener gemaakt dan dat het alleen op de dichter betrekking heeft.⁷³ Het lijkt hier dus voor iedereen bedoeld te zijn: Tibullus hoopt dat men in het algemeen niet meer zal neerkijken op het boerenbestaan.

In de volgende verzen beschrijft Tibullus hoe hij hoopt op het land te werken en de goden te eren:

*ipse seram teneras maturo tempore vites
rusticus et facili grandia poma manu:
nec spes destituit sed frugum semper acervos
praebeat et pleno pinguis musta lacu. 10
nam veneror, seu stipites habet desertus in agris
seu vetus in trivio florida serta lapis;
et quodcumque mihi pomum novus educat annus,
libatum agricolae ponitur ante deo.
flava Ceres, tibi fit nostro de rure corona 15
spicea, quae templi pendeat ante fores;
pomosisque ruber custos donatur in hortis
terreat ut saeva falce Priapus aves.
vos quoque, felicitis quondam, nunc pauperis agri
custodes, fertis munera vestra, Lares. 20
tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuencos:
nunc agna exigui est hostia parva soli.
agna cadet vobis, quam circum rustica pubes
clamet "io, messes et bona vina date." (Tib. Eleg. 1.1.7-24)*

Moge ik zelf tedere wijnranken zaaien op de geschikte tijd
als een boer en grote vruchtenbomen met een bedreven hand:
en moge de hoop niet teleurstellen, maar moge het altijd een hoop van vruchten
verschaffen en weelderige nieuwe jonge wijn in een volle kuip. 10
Want ik betuig eerbied, hetzij een verlaten boomstam in een akker, hetzij een oude
steen op een driesprong uit bloemen bestaande bloemenkransen heeft;
en welke boomvrucht ook maar het nieuwe jaar voor mij voortbrengt,
wordt, geofferd, voor de beschermgod van de landbouw neergelegd.
Blonde Ceres, voor jou wordt een kroon van korenaren van ons land geofferd, 15
opdat die voor de deur van je tempel hangt;
en de rode bewaker wordt begiftigd in de tuinen, rijk aan vruchten
opdat Priapus de vogels met een wrede sikkel verschrikt.
Ook jullie, bewakers van de ooit overvloedige, nu arme akker,
draagt jullie geschenken, Laren. 20
Toen verzoende een geslacht kalf ontelbare runderen door een reinigingsoffer:
nu is een klein lam een offerdier van de geringe grond.
Een lam valt voor jullie, rondom welke de boerenjeugd
"io, geeft oogst en goede wijn" moet roepen.

⁷² Coleman 1977, 280; Maltby 2002, 132.

⁷³ Putnam 1973, 54-55.

Deze passage laat twee aspecten van de ideale levenswijze van Tibullus zien: allereerst zijn er verwijzingen naar de reële wereld en daarmee naar het Romeinse beeld van een hardwerkende boer. Als eerste blijkt de realiteit uit vv.7-8 waarin Tibullus beschrijft hoe hij hoopt op het land wijnranken en fruitbomen te planten. In de vorige passages ging het vooral om luieren en werd het werk slechts sporadisch genoemd. Hier treffen we een connectie tussen de werkelijkheid aan en de bucolische wereld die eerder genoemd is. Werken op het land is ook van belang voor de dichter. Ten tweede kan de verering van goden op het platteland als een verwijzing naar de het Romeinse beeld van een boer gezien worden. Er waren namelijk festivals, zoals de *Ambarvalia*, waar landbouwgoden vereerd werden.⁷⁴ Vroomheid hoort zeker ook bij het beeld van een goede boer.

Het tweede aspect is de bucolische wereld van de *Eclogae* en *Idyllen*. Het vereren van goden vervult hierbij weer een rol. De vroomheid van het platteland staat centraal. De moraal speelt een belangrijke rol in het ideaal van Tibullus.⁷⁵ Natuurlijk waren er festivals voor de landbouwgoden, maar de vroomheid van het platteland zoals Tibullus die beschrijft, kan misschien ook als een onderdeel van de ideale wereld gezien worden. Als eerste denk ik dat vanwege twee passages uit de *Georgica*. Het vereren van goden op het platteland wordt eerst door Vergilius genoemd in het volgende deel van een vers: *in primis venerare deos [...]* (eer vooral de goden).⁷⁶ Dit kan natuurlijk een aansporing zijn die op de werkelijkheid van toepassing is. Dit vereren van goden komt echter ook op het einde van het werk terug in boek 4:

[...] *tu munera supplex
tende petens pacem, et facilis venerare Napaeas;* (Verg. *Georg.*4.534-5)

Je moet als een smekeling geschenken aanbieden
terwijl je vrede zoekt en eer de inschikkelijke dalnimfen.

Deze passage komt uit een mythisch verhaal. Proteus, een mythische figuur, spreekt deze woorden. De aansporing van boek 1 van de *Georgica* keert op het einde, dus in een mythisch verhaal, terug. De zoon van de nimf Cyrene en de god Apollo, Aristaeus, een bijenhouder, heeft Proteus opgezocht, omdat zijn bijen dood gegaan waren. Proteus geeft hem het bovengenoemde advies. Ik denk dat deze passage een aanwijzing is dat het vrome platteland een onderdeel van de ideale wereld van Tibullus is in plaats van werkelijkheid, allereerst omdat Vergilius in het begin van zijn werk de lezer aanspoort de goden op het land te eren en dit dus misschien nog niet automatisch gebeurt (anders is de aansporing niet nodig) en in het laatste boek deze aansporing terugkeert: Aristaeus, die zelf van een god afstamt, eerde de nimfen en goden niet waardoor zijn bijen stierven. Als zelfs een zoon van een god de goden niet afdoende eert, is het niet vreemd als gewone boeren in werkelijkheid niet zo vroom zijn. Daarbij speelt dit verhaal zich af in de mythologie. De vroomheid van het platteland wordt daardoor ook met mythologie geassocieerd. In Tibullus' ideale manier van leven zijn de boeren extreem vroom en offeren uit zichzelf aan meerdere goden. In de werkelijkheid offerden misschien de boeren niet zo vaak uit zichzelf als de dichter wil doen geloven. Ik denk dat de dichter in ieder geval, door deze vroomheid te benoemen, de lezer een spiegel voor houdt dat men vromer moet proberen te leven net als Vergilius de lezer aanspoort de goden te eerbiedigen.

Ten tweede denk ik dat deze vroomheid een onderdeel is van de leefwijze die Tibullus wil aanmoedigen, omdat er meerdere verwijzingen naar de *Idyllen* en de *Eclogae* te vinden zijn in deze passage. Allereerst is het offeren aan Ceres, of Demeter in het geval van Theocritus, een belangrijk onderwerp in *Idylle 7*. In dit gedicht is Simichidas op weg naar een festival voor Demeter. Op de weg ernaartoe komt hij Lycidas tegen en houdt een zangwedstrijd met hem. Simichidas zingt over de liefde. Het onderwerp van *Idylle 7* sluit dus goed aan bij 1.1: er is ook sprake van liefde en in deze passage ook van een festival en een offer aan Ceres. Daarbij wenst Simichidas op het einde van *Idylle*

⁷⁴ Zie ook Pascal 1988, 523-536 voor de verwijzingen naar landbouwfestivals in Tibullus.

⁷⁵ Henniges 1979, 124.

⁷⁶ Verg. *Georg.* 1.338; Maltby 2002, 125.

7 dat hij een goede oogst heeft, wat Tibullus hier ook doet. Natuurlijk is het voor een boer vrij logisch om te hopen op een goede oogst en hiervoor Demeter of Ceres aan te roepen, maar aangezien de liefde in beide gedichten een belangrijke rol speelt en eerder ook al een verwijzing naar Idylle 7 aanwezig leek te zijn, is het niet uitgesloten dat Tibullus hier weer het gedicht van Theocritus in gedachten had. Ten tweede zijn er ook verwijzingen naar de *Eclogae*. In de volgende verzen wordt er aan Priapus geofferd net als in vv.17-18 Tibullus aan Priapus offert:

*Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
expectare sat est: custos es pauperis horti.
nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
si fetura gregem suppleverit, aureus esto. (Verg. Ecl.7.33-36)*

Een kom melk en deze koeken is voldoende, Priapus,
om jaarlijks te verwachten: je bent een bewaker van een arme tuin.
We hebben jou nu voorlopig van marmer gemaakt; maar jij
als de nakomelingen de kudde aangevuld zullen hebben, wees van goud.

Tibullus zegt dat hij minder aan de goden kan offeren, omdat zijn land kleiner en armer (*pauperis agri*) is dan eerst. Hetzelfde wordt in *Ecloga* 7.34 gezegd. Verder wordt naar de wereld van de *Eclogae* verwezen door *felicis quondam*, v.19. Dit is waarschijnlijk een verwijzing naar *Ecloga* 1.74: *felix quondam pecus* (eens een gelukkige kudde).⁷⁷

Kortom, deze passage beschrijft zowel de praktijk in de werkelijkheid als de situatie zoals Tibullus die graag zou zien: boeren werken op het land en eerbiedigen de goden. Tegelijkertijd zijn de boeren waarschijnlijk in de ideale wereld van Tibullus vroemer dan in werkelijkheid. De lezer wordt door verschillende verwijzingen steeds herinnerd aan de bucolische wereld van de *Idyllen* en *Eclogae*. Deze passage geeft dus goed weer dat Tibullus een mengeling tussen de bucolische wereld en het Romeinse beeld van een goede boer beschrijft.

Als tweede voorbeeld wil ik kort een passage uit 1.5 bespreken. In dit gedicht is Delia ervandoor met een rivaal van Tibullus. Tibullus klaagt dat hij gebeden heeft toen ze ziek was en dat hij de reden is dat ze nu nog leeft. Nu plukt een ander daar de vruchten van. Hij had een heel andere toekomst bedacht:

*at mihi felicem vitam, si salva fuisses,
fingebam demens, sed renuente deo. 20*
*“rura colam, frugumque aderit mea Delia custos,
area dum messes sole calente teret,
aut mihi servabit plenis in lintribus uvas
pressaue veloci candida musta pede.
consuescet numerare pecus; consuescet amantis 25*
*garrulus in dominae ludere verna sinu.
illa deo sciet agricolae pro vitibus uvam,
pro segete spicas, pro grege ferre dapem.
illa regat cunctos, illi sint omnia curae:
at iuuet in tota me nihil esse domo. 30*
*huc veniet Messalla meus, cui dulcia poma
Delia selectis detrahat arboribus;
et, tantum venerata decus, hunc sedula curet,
huic paret atque epulas ipsa ministra gerat.” (Tib. Eleg. 1.5.19-32)*

Maar ik, waanzinnige verzon voor mij een gelukkig leven, als je

⁷⁷ Putnam 1973, 53; Maltby 2002, 128-129.

gezond zou zijn, terwijl een god weigerde. 20
 “Ik zal het land bewerken en mijn Delia als bewaakster van de vruchten zal aanwezig zijn.
 terwijl de dorsvloer in de warme zon de oogst dorst,
 of ze zal de druiven in de volle troggen en de met snelle voet
 platgedrukte witte wijn voor mij bewaken.
 Ze zal gewend raken om het vee te tellen; de spraakzame huisslaaf 25
 zal gewend raken in de schoot van de beminnende meesteres te spelen.
 Zij zal weten voor de boerengod ter bescherming van wijnranken een druif, ter bescherming
 van een gewas korenaren, ter bescherming van de kudde een offermaal te brengen.
 Laat zij allen regeren, laat alles voor haar tot zorg zijn:
 maar laat het bevallen dat ik in het hele huis niets ben.
 Hierheen zal mijn Messalla komen, voor wie Delia zoete vruchten
 van de uitgekozen bomen plukt;
 en laat zij ijverig, nadat ze zo grote deugd vereerd had, hem verzorgen,
 laat zij spijzen voor hem voorbereid en als dienaar zelf brengen.”

In deze passage wordt ook duidelijk dat Tibullus over een voor hem ideale wereld spreekt. Intertekstualiteit speelt hierbij weer een voorname rol. Dat de dichter een levenswijze beschrijft die hij als ideaal beschouwt, wordt duidelijk gemaakt door middel van de verwijzingen naar met name *Idylle 11*, maar ook naar *Ecloga 3*.⁷⁸ In *Idylle 11* is de cycloop Polyphemus verliefd op Galatea. Hij hoopt, net als Tibullus hier, samen met haar op het land te leven en voor de schapen te zorgen. De volgende twee verzen laten de gelijkenis zien:

ποιμαίνειν δ' ἐθέλοις σὺν ἐμῖν ἄμα καὶ γάλ' ἀμέλγειν
 καὶ τυρὸν πᾶσαι τάμισσον δριμεῖαν ἐνεῖσα. (Theoc. *Id.* 11.65-66)

En moge je tegelijk met mij de schapen willen hoeden en de melk melken
 en plaats de kaas nadat je het scherpe kaasstremsel erin gezet hebt.

Net als Tibullus wil de cycloop samen met zijn geliefde op het platteland werken. Tibullus verwijst hier dus naar de idyllische wereld. Zijn droom was dus niet heel reëel en is ook niet uitgekomen, zoals uit de rest van het gedicht blijkt. Het samenwerken op het land komt ook bij Vergilius voor:

bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos. (Verg. *Ecl.* 3.34)

En tweemaal per dag tellen beiden het vee, de ander ook de bokjes.

Ambo verwijst hier naar de vader en stiefmoeder van Menalcas die de woorden uitspreekt. In v.25 zegt Tibullus dat Delia de schapen zal tellen. Tibullus verwijst dus naar de ideale wereld van de *Idyllen* en de *Eclogae*, maar net als Polyphemus in *Idylle 11* vist hij achter het net: in beide gevallen is de geliefde niet in hen geïnteresseerd. Door zijn eigen gedachten te verbinden met de ideale werelden van de *Idyllen* en *Eclogae* krijgt de wereld die Tibullus zich voorstelt ook de connotatie “ideaal”. Bovendien wordt het ideale karakter weergegeven door v.22: de dorsvloer en de zon doen het werk, terwijl Delia slechts als opzichter fungeert en dus geen echt werk hoeft te verrichten.⁷⁹ Tibullus wil dus dat man en vrouw, net als in de *Idyllen* en *Eclogae*, samen op het platteland voor het vee zorgen.

Kortom, in deze twee gedichten verwijst Tibullus naar Vergilius en Theocritus en naar de wereld die zij beschrijven. Dit zorgt ervoor dat de wereld waarin Tibullus verlangt te leven op een lijn komt te staan met de pastorale wereld van Theocritus en Vergilius. Toch zijn er ook passages waarin er wel over werk gesproken wordt en die meer richting de Romeinse gedachte van een goede boer

⁷⁸ Zie Maltby 2002, 247-248 voor de suggestie dat de passage naar deze twee gedichten verwijst.

⁷⁹ Putnam 1973, 102.

gaan. Het is dus niet alleen maar rust en plezier. Door de verwijzingen wordt wel duidelijk hoe de manier van leven die Tibullus aanspoort, eruit ziet. Een rustig leven op het land, man en vrouw die samen werken.⁸⁰

Metapoëtisch

Deze categorie past minder goed bij de andere die hier na nog komen noch bij de vorige. Er is intertekstualiteit, maar dit wordt anders verwerkt dan hierboven. Tegelijk gaat het om het vormen van een wereld en van gedichten. Ik zal uitleggen wat ik bedoel aan de hand van een voorbeeld. In een volgende categorie zal ik de term “metapoëtisch” nogmaals gebruiken voor een voorbeeld, maar daar past het beter binnen die categorie. Mijn voorbeeld voor deze categorie is 1.1. Een interessante passage is de volgende, waarin Tibullus de goden vraagt niet neer te kijken op zijn eenvoudige beker:

*adsitis, divi, neu vos e paupere mensa
dona nec e puris spernite fictilibus:
fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
pocula, de facili composuitque luto. (Tib. Eleg. 1.1.37-40)*

Weest aanwezig, goden, en laten jullie niet geschenken van een arme tafel
minachten en niet van eenvoudige aarden kruiken:
Eerst heeft de oude boer voor zichzelf aarden bekere gemaakt,
en hij heeft ze samengesteld van gemakkelijk te bewerken klei.

Van deze passage zijn verschillende interpretaties. Putnam denkt dat Tibullus zichzelf als een boerenuitvinder neerzet, een soort Prometheus. Ook zegt hij dat er mogelijk een metapoëtische lading achter zit, namelijk dat hij verzen vormt zoals er met modder een beker gevormd wordt.⁸¹ Henniges stelt de interpretatie voor dat de modder symbool staat voor de eenvoud en de goede moraal van het platteland.⁸² Ik denk dat in beide interpretaties een kern van waarheid zit, maar ik denk ook dat in deze passage een belangrijk element zit dat aangeeft dat Tibullus in dit gedicht een voor hem ideale wereld vormt en hoe deze eruit ziet. Ik denk dat deze passage aangeeft dat Tibullus zijn ideale wereld ziet als enerzijds de wereld van de *Idyllen* en de *Eclogae*, anderzijds als een eenvoudige wereld, die overeenkomsten kent met het Romeinse beeld van de goede hardwerkende boer. Daarbij is het een wereld die, volgens Tibullus, in een oer-verleden bestaan heeft. Voor deze opvatting heb ik enkele argumenten.

Allereerst blijkt dit uit het feit dat Tibullus in deze passage verwijst naar Theocritus' *Idylle 1* en *Ecloga 3*. In deze twee gedichten worden houten bekere beschreven, waarvan met name de beschrijving van Theocritus uitgebreid is.⁸³ In de passages die ik eerder besproken heb, toonde ik dat Tibullus verwees naar Theocritus en Vergilius en hierdoor het verlangen naar gebruiken van de bucolische wereld uitsprak en dit als alternatief voor de Romeinse lezer presenteerde. In deze passage zet de dichter zich juist af tegen deze wereld van Theocritus en Vergilius. In hun werelden hebben de herders luxe versierde houten mokken. De beschrijving van Theocritus is 30 verzen lang, terwijl de bekere van Tibullus betrekkelijk eenvoudig zijn. Inderdaad toont deze passage dat het platteland in de wereld van Tibullus eenvoudig is, maar dit komt niet zozeer alleen doordat hij als materiaal modder kiest, zoals Henniges zegt, maar juist doordat Tibullus zijn aarden bekere plaatst tegenover de bekere uit de *Idyllen* en de *Eclogae*. Deze passage geeft als het ware een nuance aan de ideale levensstijl van Tibullus: eerst leek de manier van leven van Tibullus in lijn met die van de herders in de pastorale wereld van Theocritus en Vergilius te staan en een wereld te zijn waar het vooral om luiere gaat. In vv.7-8 wordt al duidelijk dat er ook elementen van een wereld waarin de

⁸⁰ Ook 1.2.71-74 hoort binnen deze categorie en had ik als voorbeeld kunnen bespreken.

⁸¹ Putnam 2005, 127.

⁸² Henniges 1979, 129.

⁸³ Theoc. *Id.* 1.27-56.

boer wel moet werken, in zitten. Deze verzen bevestigen dat de levenswijze die Tibullus als ideaal voorschrijft, niet helemaal gelijk is aan de levenswijze die Vergilius en Theocritus in hun gedichten beschrijven. Hij is eenvoudiger en daarmee kan er een aspect van de Romeinse gedachte over het platteland in gelezen worden. Tibullus lijkt dus een manier van leven te beschrijven tussen de bucolische wereld en die van het Romeinse beeld van het primitieve platteland.

Ten tweede denk ik dat deze passage aangeeft dat Tibullus een eenvoudige (primitieve) oerwerelds en levensstijl dus, in gedachten heeft, omdat hij zegt dat een *antiquus [...] agrestis* (v.39) de mokken van aarde maakte. Hij verwijst dus terug naar een wereld zoals die vroeger was: vroeger, in het begin (*primum*) maakte een boer al bekens van aarde. Tibullus wil dus eenzelfde bestaan hebben als de boeren uit een oude tijd. Dit beeld van een primitief boerenleven hoort ook bij het ideaalbeeld over het boerenleven. Dit is dus nogmaals een aanwijzing dat Tibullus dit ook in zijn beschrijving van zijn levenswijze heeft verwerkt.

Ten derde denk ik dat hij naar een oude tijd verwijst, omdat hij, zoals Putnam aangeeft, zichzelf neerzet als een soort Prometheus. Prometheus vormde in een mythisch verleden (een oertijd dus) de mensen en de dieren met modder. Hij schiep in feite een groot deel van de wereld. De vergelijking met Prometheus kan ook gezien worden in het verlangen naar vuur van Tibullus in v.6. Prometheus gaf immers het vuur aan de mensen en Tibullus zegt dat het enige dat hij wil een vuurtje in zijn haard is. Ik ben het met Putnam eens dat er een metapoëtische boodschap achter vv.37-40 kan zitten, maar ik denk dat het niet alleen beperkt blijft tot het scheppen van verzen. De dichter vormt net als Prometheus zijn eigen ideaal, een manier om beter te leven. Deze manier van leven zet hij af zoals ik in hoofdstuk 1 heb laten zien, tegen de huidige maatschappij. Het vormen van de mensen en dieren door Prometheus gebeurde (in de mythologie) in een ver verleden, in een oertijd. Verwijzen naar een oertijd past goed bij het idee dat hij als onderdeel van zijn ideale manier van leven het Romeinse beeld van het primitieve leven op het land gebruikt.

Verleden en heden

Een ander manier waarop intertekstualiteit (en intratekstualiteit) een rol kan spelen, is door het gebruiken van een bekend thema of verhaal, maar door dit op een eigen manier te verweven in de gedichten. Tibullus doet dit met de oertijd. Een verlangen naar vroeger is een algemeen thema, maar Tibullus herhaalt dit een aantal keren. Ik zal ook hiervan twee voorbeelden bespreken. Ik zal eerst 1.3 bespreken en vervolgens zal ik kort ingaan op 2.5.

In 1.3 beschrijft de dichter dat hij op een veldtocht met Messalla ziek is geworden. Het einde lijkt nabij en de dood speelt een voorname rol in dit gedicht. In dit gedicht komen de volgende verzen voor die van belang zijn voor dit onderzoek:

<i>quam bene Saturno vivebant rege, priusquam tellus in longas est patefacta vias!</i>	35
<i>nondum caeruleas pinus contempserat undas, effusum ventis praebueratque sinum, nec vagus ignotis repetens compendia terris presserat externa navita merce ratem.</i>	40
<i>illo non validus subiit iuga tempore taurus, non domito frenos ore momordit equus, non domus ulla fores habuit, non fixus in agris, qui regeret certis finibus arva, lapis.</i>	45
<i>ipsae mella dabant quercus, ultroque ferebant obvia securis ubera lactis oves. non acies, non ira fuit, non bella, nec ensem immiti saevus duxerat arte faber. nunc love sub domino caedes et vulnera semper, nunc mare, nunc leti mille repente viae. (Tib. Eleg. 1.3.35-50)</i>	50

Hoe goed leefden zij (de mensen), terwijl Saturnus koning was, voordat de aarde in lange wegen toegankelijk gemaakt was!	35
Nog niet had een schip de blauwe golven geminacht, en had het uitgestrekte zeil aan de winden verschaft, en niet had de ronddwalende zeeman, zoekend naar winsten in onbekende landen, zijn schip beladen met buitenlandse handelswaar.	40
Niet is de krachtige stier in die tijd onder het juk gegaan, niet heeft het paard met de getemde bek in teugels gebeten, geen enkel huis had deuren, geen steen, opdat die met zekere grenzen de akkers afbakende, was bevestigd op de akkers.	45
De eiken zelf gaven honing, en de schapen brachten uit zichzelf hun uiers met melk aan de zorgeloze (boeren) tegemoet. Er was geen slaglinie, geen woede, geen oorlogen en geen zwaard had de wrede smid met zijn wrede kunst geleid.	50
Nu (zijn er) onder heerser Jupiter altijd slachtingen en wonden, nu de zee, nu duizend wegen van een plotselinge dood.	50

Deze passage kan ook als argument gelezen worden dat Tibullus in zijn gedichten pleit om de manier van leven herzien. Als eerste denk ik dit omdat de passage als geheel terug gaat op de beschrijving van de Gouden Tijd en de IJzeren Tijd. Dit is een onderwerp is dat oorspronkelijk uit Hesiodus' *Werken en Dagen* komt. De beroemdste Romeinse beschrijving is waarschijnlijk die van Vergilius in *Ecloga 4*.⁸⁴ Beide werken hebben een sterk verband met het boerenbestaan. Het is dus bijzonder treffend dat Tibullus hier een mythische tijd, die oorspronkelijk beschreven wordt in een werk dat over het boerenbestaan gaat, bespreekt te midden van zijn andere gedichten waarin zijn verlangen naar het platteland duidelijk wordt. Dit verlangen om op het platteland te leven wordt daardoor onderstreept.

Ten tweede wordt uit deze passage duidelijk dat Tibullus zijn idealen beschrijft door het feit dat hij slechts twee van de tijdperken noemt. Oorspronkelijk worden er vijf tijdperken door Hesiodus genoemd, maar Tibullus negeert dit net als Vergilius.⁸⁵ Doordat hij twee tijden lijnrecht tegenover elkaar plaatst, wordt het contrast tussen beide duidelijker.⁸⁶ De goede manier van leven (*bene* v.35) onder de heerschappij van Saturnus staat tegenover het leven onder Jupiter, dit is de huidige tijd, die dus slecht is. Het slechte heden wordt benadrukt door de herhaling van *nunc* (vv.49-50). Hij stelt zijn eigen tijd door deze herhaling tegenover "de goede oude tijd". Door slechts twee van de tijdperken te bespreken wordt het verschil tussen de goede manier van leven, zoals vroeger, en de slechte levenswijze, die van het heden, benadrukt. Daarbij gaat het hier niet slechts om een navolging van de traditie maar gaat het specifiek om de beschrijving van de ideale levenswijze zoals Tibullus die zich voorstelt, om twee redenen.⁸⁷ Als eerste wordt er door herhaling van enkele woorden (*vias* in v.14 en v.36 en misschien zelfs ook *viae* in v.50 en *undas* in v.1 en v.36) veel nadruk gelegd op reizen, wat hier voor Tibullus van belang is.⁸⁸ Tibullus is immers op veldtocht. In zijn ideale wereld, die in dit gedicht gelijk is aan de Gouden Tijd, zijn er geen verre reizen meer of veldtochten. Door de herhalingen van de woorden is het specifiek op Tibullus' situatie van toepassing: in de tijd waarin hij leeft, moet hij op veldtocht mee en daardoor gaat hij nu misschien dood. Hier levert hij dus ook kritiek op de hedendaagse drang naar oorlogen. De tweede reden die aangeeft dat Tibullus hier zijn volgens hem betere levenswijze voor ogen heeft, zijn de beschrijvingen van het platteland. In de vorige gedichten heeft Tibullus al aangegeven graag op het platteland te willen wonen. Naast de

⁸⁴ Hes. *Op.* 109-201; Verg. *Ecl.* 4; zie ook Maltby 2002, 194

⁸⁵ Maltby 2002, 194.

⁸⁶ Bright 1978, 24.

⁸⁷ Zie ook Bright 1978, 22-23 voor de manier waarop de beschrijving van de Gouden Tijd aansluit bij de "present dream" van Tibullus.

⁸⁸ Maltby 2002, 195; Putnam 1973, 81.

veldtochten beschrijft de dichter ook hoe het hedendaagse leven op het platteland verschilt van het boerenleven in de Gouden Tijd. De beschrijving heeft iets weg van de bucolische wereld omdat het leven op het platteland zoals Tibullus zich dat hier voorstelt, de volgende kenmerken heeft: schapen komen uit zichzelf naar de herders toe om gemolken te worden en bomen geven honing. De boeren worden met “*securis*” aangeduid. Dit staat in lijn met de beschrijving die Tibullus aan zichzelf geeft in 1.1.48 en 1.1.77.⁸⁹ De herders in de bucolische poëzie hoeven zich ook nergens druk om te maken. Veel lijkt in die pastorale gedichten van zelf te gaan terwijl de herders zangwedstrijden houden en luieren.

Kortom, in deze passage beschrijft Tibullus het Gouden Tijdperk en het IJzeren. Het IJzeren Tijdperk staat gelijk aan het heden. Door slechts twee van de vijf tijdperken te noemen worden de verschillen duidelijker. Tibullus betreft de beschrijving op zijn eigen situatie. De dichter levert door dit duidelijke contrast kritiek op zijn eigen tijd. Hij wil een andere manier van leven zien. Uit deze passage zou je kunnen afleiden dat de Gouden Tijd, en hiermee ook de levenswijze van Tibullus, lijkt op de bucolische wereld.

Ik zal nu een passage uit 2.5 bespreken. Dit gedicht begint met een aanroeping van Apollo en gaat over de inwijding van Messalinus tot een soort priester die over de Sibyllijnse boeken ging. De Sibylle heeft natuurlijk ook Aeneas ontmoet en Tibullus richt zijn verhaal hierop. Tibullus vertelt dan over een tijd lang geleden die hij in de volgende passage beschrijft:

*(Romulus aeternae nondum formaverat urbis
moenia, consorti non habitanda Remo;
sed tunc pascebant herbosa Palatia vaccae
et stabant humiles in Iovis arce casae.
lacte madens illic suberat Pan ilicis umbrae
et facta agresti lignea falce Pales,
pendebatque vagi pastoris in arbore votum,
garrula silvestri fistula sacra deo,
fistula cui semper decrescit harundinis ordo;
nam calamus cera iungitur usque minor.
at qua Velabri regio patet, ire solebat
exiguus pulsa per vada linter aqua.
illa saepe gregis diti placitura magistro
ad iuvenem festa est vecta puella die,
cum qua fecundi redierunt munera ruris,
caseus et niveae candidus agnus ovis.)* (Tib. *Eleg* 2.5.23-38)

(Romulus had nog niet de muren van de eeuwige stad gemaakt,
die niet bewoond zou gaan worden door zijn broer Remus;
Maar toen graasden de koeien de grasrijke Palatijn af
en stonden nederige huizen op de burcht van Jupiter.
Pan, nat door de melk, lag daar in de schaduw van een steeneik
en een houten Pales, gemaakt met een boerentuinmes,
en als een gelofte van een ronddwalende herder hing in een boom
een luidklinkende herdersfluit, heilig aan de bosgod,
een herdersfluit waarvan altijd de rij met riet afloopt;
want het riet wordt verbonden met was telkens kleiner.
Maar waar de regio van Velabrum zich uitstrekt, had een kleine boot de gewoonte
te gaan over de zee nadat het water in beweging gebracht was.
Een meisje, dat zal bevallen aan een rijke meester van een kudde, is vaak
daarheen op een feestdag naar een jongeman gebracht,

⁸⁹ Maltby 2002, 198.

met wie de geschenken van het vruchtbare land terugkeerden,
een kaas en een schitterend lam van een sneeuw wit schaap.)

In deze passage beschrijft Tibullus niet zozeer het heden of de toekomst waarnaar hij verlangt, maar het verleden. In andere gedichten sprak Tibullus het verlangen uit terug te keren naar hoe het vroeger was. Deze passage kan helpen bij de argumentatie dat het niet alleen gaat om de bucolische wereld maar ook om het primitieve beeld dat Romeinen hebben van het boerenbestaan. Dit is met het verleden verbonden.

Als eerste wordt duidelijk dat het verleden als een ideale wereld wordt voorgesteld door het noemen van de god Pan (v.27). Pan is een typisch pastoraal figuur en komt vaak voor in de *Idyllen* en de *Eclogae*.⁹⁰ Met name Theocritus *Idylle* 5.58 is een goede parallel.⁹¹ Daar wordt ook melk aan Pan geofferd:

στασῶ δ' ὀκτῶ μὲν γαυλῶς τῷ Πανὶ γάλακτος

Ik zal voor Pan 8 emmers met melk plaatsen.

Zoals uit de vele plaatsen blijkt waar Pan in de pastorale poëzie genoemd wordt, is Pan sterk verbonden met de werelden van de *Idyllen* en *Eclogae*. Het offeren van melk dat ook Tibullus noemt, wordt ook genoemd. Dus door Pan te noemen legt Tibullus een verband tussen de wereld zoals die vroeger was en zoals die in de pastorale poëzie is. Tibullus pleit voor een manier van leven die zich tussen de twee “werelden” in bevindt: niet alleen het Romeinse, primitieve beeld maar ook niet alleen het beeld dat uit de pastorale poëzie blijkt.

Ten tweede wordt er naar de pastorale wereld verwezen door de beschrijving van de fluit.⁹² Een herdersfluit is in zowel de *Idyllen* als de *Eclogae* een favoriet attribuut van de sprekers en wordt ook geregeld genoemd. Met name de volgende passage uit de *Eclogae* is vergelijkbaar met de passage van Tibullus:

*Pan primum calamos cera coniungere pluris
instituit, Pan curat ovis oviumque magistros.* (Verg. *Ecl.* 2.32-33)

Pan heeft eerst ingesteld om meer rietstengels met was
te verbinden, Pan verzorgt de schapen en de meesters van schapen.

Deze verwoording kent gelijkenissen met v.32, namelijk in de volgende woorden: *calamus cera iungitur*. Niet alleen noemt Tibullus dus een fluit die vaker voorkomt in de *Idyllen* en *Eclogae*, maar hij lijkt zelfs te refereren aan een passage van Vergilius. Daardoor krijgt de wereld van Tibullus een pastoraal karakter. Dit kan een aanwijzing zijn dat hij het verleden vermengt met de bucolische wereld, dus ook de levenswijzen van beide. Deze levenswijze houdt hij de lezer voor en kan vergeleken worden (door de lezer) met de manier van leven van de tijd van Tibullus.

Als laatste alludeert Tibullus ook op het rustieke liefdesleven.⁹³ Een meisje krijgt als geschenken kaas en een wit schaap. Ook bij Vergilius worden soortgelijke geschenken aan een geliefde gegeven:

*“Despectus tibi sum nec, qui sim, quaeris, Alexi,
quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans:*

⁹⁰ Pan wordt genoemd in: Theoc. *Id.* 1.2; 1.16; 1.123; 4.47; 5.14; 5.58; 5.141; 6.21; 7.103; 27.21; 27.37; 27.51; Verg. *Ecl.* 2.31-33; 4.58-59; 5.59; 8.24; 10.26.

⁹¹ Maltby 2002, 441; Putnam 1973, 186.

⁹² Maltby 2002, 442.

⁹³ Maltby 2002, 443.

*mille meae Siculis errant in montibus agnae;
lac mihi non aestate novum, non frigore deficit.* (Verg. *Ecl.* 2.19-22)

Ik ben door jou geminacht en niet vraag je wie ik ben, Alexis,
hoe rijk van vee, hoe overvloedig van sneeuwwitte melk:
duizend lammeren van mij dwalen in de Sicilische bergen;
nieuwe melk ontbreekt niet aan mij in de zomer, niet in de 'winter'.

Deze verzen doen denken aan Theoc. *Id.* 11.34-36.⁹⁴ Het geven van geschenken die nauw verbonden zijn met het boerenleven, zoals melk, kaas en schapen, aan een geliefde lijkt dus iets te zijn dat hoort bij het pastorale genre. Tibullus sluit zich hierbij aan in deze beschrijving van het vroegere Rome. Op drie verschillende punten is de wereld zoals die vroeger volgens Tibullus was gelijk aan de wereld die in de *Idyllen* en *Eclogae* beschreven wordt. Het Romeinse verleden en het leven op het platteland met de bij behorende normen en waarden worden dus vermengd met die van de bucolische wereld. In 1.3 sprak de dichter het verlangen uit weer in het verleden, in de Gouden Tijd, te leven. Tussen deze twee gedichten kan een verband worden gelegd.⁹⁵

Kortom, in beide passages spreekt Tibullus het verlangen uit naar een wereld zoals die volgens hem vroeger bestaan heeft. Deze wereld, zoals uit mijn bespreking duidelijk is geworden, is een vermenging van de pastorale wereld die we kennen uit de bucolische poëzie, en de wereld die gevormd is door het Romeinse, primitieve beeld over het leven op het land. Deze mengvorm wordt onder andere duidelijk door intertekstualiteit. De levenswijze die de dichter graag in zijn eigen tijd zou zien en die hij tegenover de huidige, werkelijke Romeinse manier van leven plaatst, is een mengvorm tussen de manier van leven zoals dit in de *Idyllen* en *Eclogae* beschreven wordt en het Romeinse beeld van het plattelandsleven.⁹⁶

Intratekstualiteit

Ook tussen de gedichten onderling worden verbanden gelegd. Door deze onderlinge verbanden te onderzoeken kan ik beter aantonen dat de levenswijze tussen de gedichten vrijwel gelijk is en dus een mengvorm is van het leven zoals de herders in de bucolische poëzie dat leiden en het leven dat gebaseerd is op het Romeinse beeld van het leven op het land. Ik zal voor dit deel drie voorbeelden nemen, aangezien ze alle drie een interessante inbreng kunnen leveren. Ik zal eerst 1.5, dan 1.10 en als laatste 2.1 bespreken.

Dit is de tweede keer dat ik deze passage (1.5.19-32) onder de loep neem. De tekst en vertaling zijn eerder in dit hoofdstuk te vinden. Er is in deze passage namelijk ook een verband met 1.1 en het is daarom van belang deze verzen nogmaaks te analyseren. De eerste verwijzing kan gevonden worden in "*fingebant*". Bij een passage uit 1.1 heb ik hierboven betoogd dat Tibullus zichzelf als Prometheus neerzet die een wereld schept. Putnam merkte bij 1.1 op dat het ging om het scheppen van verzen en dat 1.1 in de betreffende passages een metapoëtische lading draagt. Ik denk dat hetzelfde hier het geval kan zijn. Tibullus verzint voor zichzelf een gelukkige leven (*felicem vitam*). Dit gelukkige leven wordt in zijn gedichten uitgebeeld. Hij verzint dus in feite niet alleen een gelukkig leven, maar ook verzen. Dit gelukkige leven slaat op een betere manier van leven zoals hij die in zijn gedichten naar voren brengt en afzet tegen de huidige manier van leven. Hij verzint immers een nieuw, beter leven dat dus niet gelijk is aan de huidige werkelijkheid. In de werkelijkheid woont men (in dit specifieke geval Tibullus) niet op het platteland en al zeker niet met zijn geliefde (hier Delia). Dit scheppen van een nieuwe, betere levensstijl zagen we ook in 1.1 en op deze manier verbindt Tibullus het middelste gedicht van boek 1 met het eerste. Een andere verwijzing is het feit dat hij de gebeurtenissen die hij beschrijft ziet als zaken die constant terugkeren, een terugkerende lijn van gebeurtenissen. Dit wordt het meest duidelijk door *consuescet* dat ook nog eens herhaald

⁹⁴ Zie hierover: Coleman 1977, 95; Clausen 1994, 70.

⁹⁵ Zie ook Bright 1978, 80-83 hierover.

⁹⁶ Ook in 1.2.71-74 en in 1.10 zijn voorbeelden te vinden over het verleden.

wordt waardoor de herhaling van de handelen benadrukt wordt. Het tellen van vee went omdat het dag na dag, jaar na jaar hetzelfde blijft. Deze herhaling van gebeurtenissen wordt mogelijk ook door de twee meervoudsvormen *messes* (v.22) en *musta* (v.24) uitgedrukt.⁹⁷ Deze meervoudsvormen kunnen natuurlijk ook dichterlijk meervoud zijn, maar in combinatie met *consuescet* vind ik de suggestie van Putnam overtuigend. Een herhaling van gebeurtenissen of van een bepaalde situatie treffen we ook aan in 1.1.27-28 waar Tibullus in de zomer de hete Hondster ontvluchtte in de schaduw van een boom. Er is dus een sterk verband tussen 1.1 en 1.5. Murgatroyd merkt op dat er in deze passage van 1.5 minder aandacht is voor religie en armoede.⁹⁸ In deze passage komt armoede inderdaad niet voor, maar verderop in het gedicht, in vv.61-66, wordt het woord *pauper* vier keer herhaald en heeft in die verzen betrekking op Tibullus: hij is immers de arme minnaar die tegenover de rijke rivaal staat in dit gedicht. Het religieuze aspect komt wel degelijk aan bod in vv.27-28. Tibullus gebruikt hier zelfs dezelfde bewoording als in 1.1.14: *deo agricolae*. Kortom, er zijn dus meerdere verbanden tussen 1.1 en 1.5. In 1.1 wordt de ideale manier van leven uitgebreider beschreven dan in 1.5, maar door de verwijzingen naar 1.1 denk ik dat ook in 1.5 op de huidige manier van leven kritiek geleverd wordt en een alternatief beschreven wordt door Tibullus.

Ik zal nu een passage uit 1.10 bespreken. In deze passage zijn aanwijzingen te vinden die het gedicht met 1.1 en 1.5 verbinden en is daarom van belang voor deze paragraaf. Voorafgaand aan deze passage werd over oorlogshelden gesproken. Deze passage vormt een contrast met die verzen:

*quin potius laudandus hic est quem prole parata
occupat in parva pigra senecta casa! 40*
*ipse suas sectatur oves, at filius agnos,
et calidam fesso comparat uxor aquam.*
*sic ego sim, liceatque caput candescere canis
temporis et prisca facta referre senem.*
interea pax arva colat. pax candida primum 45
*duxit araturos sub iuga curva boves;
pax aluit vites et sucos condidit uvae,
funderet ut nato testa paterna merum;*
*pace bidens vomerque nitent, at tristia duri
militis in tenebris occupat arma situs, 50*
*rusticus e lucoque vehit, male sobrius ipse,
uxorem plaustro progeniemque domum. (Tib. Eleg. 10.39-52.)*

Ja werkelijk moet hij eerder geprezen worden die nadat zijn nageslacht voortgebracht is
de trage ouderdom in zijn kleine huis bezit! 40
Hij zelf begeleidt steeds zijn schapen, en zijn zoon de lammeren,
en zijn vrouw bereidt het warme water voor voor de vermoeide.
Moge ik zo zijn en moge het mogelijk zijn dat hoofd glanst met grijze haren
en dat ik als een oude man de daden van de oude tijd vertel.
Moge ondertussen vrede de akkers bewerken. De schitterende vrede heeft als eerste 45
de runderen onder het gekromde juk geleid om te ploegen;
Vrede voedde de wijnranken en heeft de sappen van de druif opgeborgen,
opdat het vaderlijke aardewerk de wijn voor de zoon uitgoot;
In vrede schitteren houweel en ploeg, maar de droevige wapens
van een harde soldaat bezetten een plaats in de duisternis. 50
De boer rijdt uit het bos, hij zelf "amper" nuchter,
zijn vrouw en kind in de wagen naar huis.

⁹⁷ Putnam 1973, 103.

⁹⁸ Murgatroyd 1980, 167.

In deze passage zijn vergelijkbare verwijzingen naar de *Idyllen* en de *Eclogae* te vinden als in 1.5: het verlangen samen met een geliefde op het land te wonen en samen de boerderij te onderhouden wordt uitgesproken. Hier wordt er een kind aan toegevoegd. Vanwege deze gelijkenis zal ik bij deze passage niet kijken naar verwijzingen naar de *Eclogae* en *Idyllen* (dit heb ik immers bij 1.5 al gedaan), maar naar de relatie van deze passage tot 1.1 en 1.5. Ik zal proberen aan te tonen dat 1.1, 1.5 en 1.10 een doorlopend geheel vormen waarin overeenkomstige beschrijvingen van de volgens Tibullus te prefereren levenswijze voorkomen.

Als eerste zijn er veel details die 1.1 en 1.10 verbinden.⁹⁹ Maar er zijn ook opvattingen die stellen dat de twee gedichten van elkaar verschillen. Zo zegt Murgatroyd dat liefde een kleinere rol speelt en dat Tibullus lijkt in te zien dat het werk op het land zwaar is.¹⁰⁰ Ook Boyd ziet gelijkenissen tussen 1.1 en 1.10, maar ze noemt 1.10 “a response to 1.1, a realistic revision of a threatened landscape.”¹⁰¹ Ze betoogt dat Delia in 1.1 een bedreiging vormt voor het rustige leven op het platteland. Deze bedreiging zou ontbreken in 1.10. Verder zegt ze dat het landschap dat Tibullus beschrijft in zijn gedichten (1.1 en 1.10) een realistisch alternatief is op het contemporaine escapisme, waarmee ze doelt op de *Eclogae*.¹⁰² Ik ben het eens noch met Murgatroyd noch met Boyd en ik wil de stellingen van beiden proberen te ontcrachten aangezien de opvattingen van beiden over de algemene inhoud van de gedichten gaan en daarmee ook over de levenswijze die Tibullus “promoot”. Het zijn eigenlijk twee categorieën: als eerste zeggen ze beiden dat de rol van de liefde in de gedichten verschillend is en de tweede categorie is hun opvatting over het realisme in de gedichten.

Als eerste wil ik de opmerking dat de wereld van Tibullus een realistisch alternatief is, ontcrachten. Bij mijn behandeling van 1.1 heb ik betoogd dat de dichter meerdere keren verwijst naar Theocritus en Vergilius. Ook in 1.10 treffen we verwijzingen aan. Murgatroyd zegt dat de kijk van Tibullus op werken veranderd is. Hij zegt inderdaad vermoeid (*fesso*) van het schapen hoeden terug te komen, maar het hoeden van schapen komt ook al voor in 1.1 en 1.5. Het verrichten van werk op het land komt niet alleen in 1.10 voor. Dit maakt het dus niet realistischer zoals Murgatroyd beweert. Daarbij denk ik dat Tibullus hier de *Eclogae* nog steeds in gedachten heeft vanwege vv.43-44. Tibullus hoopt als een oude man over de daden van vroeger te kunnen vertellen op zijn boerderij. Dit doet denken aan Tityrus uit *Ecloga* 1 die ook een oude herder is en aan Meliboeus over zijn verleden vertelt.¹⁰³ Hij geniet van zijn rust op het land. Daar komen nog de eerder genoemde verwijzingen naar *Idylle* 11 en *Ecloga* 3 bij die ook in 1.5 te vinden waren. De dichter hoopt nog steeds op een rustig leven met zijn geliefde op het platteland. Er zijn dus meerdere verwijzingen in deze passage aan te treffen naar het leven van de herders in de *Idyllen* en de *Eclogae* en tegelijk moet er tot op zekere hoogste gewerkt worden wat past bij het Romeinse beeld van het landleven. Deze verwijzingen zorgen ervoor dat de wereld van Tibullus eenzelfde idealistische sfeer krijgt in alle gedichten en dat 1.10 geen uitzondering vormt. De levenswijze ontbeert een zekere realiteit omdat het een vermenging is van de bucolische wereld en het Romeinse beeld. Beide zijn niet heel realistisch. De versie van Tibullus ontbeert diezelfde realiteit. Op het platteland werken is enorm aangenaam en bijna rustgevend in de gedichten. De werkelijkheid is zeker anders.

Nu zal ik de andere opvattingen proberen te ontcrachten. Hierbij zal ik ook 1.5 gebruiken. Ik denk dat het hebben van een geliefde, die in 1.1 en 1.5 bij naam, Delia, genoemd wordt, een belangrijke rol speelt voor Tibullus in zijn voorgestelde manier van leven. Het is zo dat in 1.10 geen naam genoemd wordt, maar de liefde speelt zeker een belangrijke rol. In het hierboven geciteerde stuk zegt Tibullus dat zijn ideale leven op het land is met een vrouw en kind. In 1.1 en 1.5 wil hij ook

---

⁹⁹ Zie voor een lijst van deze details Murgatroyd 1980, 279.

¹⁰⁰ Murgatroyd 1980, 280-281.

¹⁰¹ Boyd 1984, 278.

¹⁰² Boyd 1984, 275.

¹⁰³ Meliboeus spreekt hem namelijk aan met “*Fortunate senex*” in Verg. *Ecl.* 1.46.

met Delia samen zijn en wil hij ook op het land leven.¹⁰⁴ De vrouw in 1.10 staat mogelijk gelijk aan Delia. Net als Delia in 1.5 doet, vervult de vrouw in 1.10 haar taak op het land. Er heeft dan een ontwikkeling plaats gevonden: in 1.1 was er tegen het einde van het gedicht, toen Delia genoemd werd, nog een waar liefdesspel gaande.¹⁰⁵ In 1.5 wonen Delia en Tibullus samen op het platteland en in 1.10 is dit samenwonen tot een huwelijk en een kind uitgegroeid. Delia vormt dus geen bedreiging voor het ideale leven op het platteland, omdat Delia in dat leven een rol moet vervullen. Haar aanwezigheid is niet bedreigend maar juist essentieel. Het verschil is wel dat ze ouder zijn geworden, maar dit hoort bij de ontwikkeling tussen de drie gedichten. Daarbij zegt de dichter in 1.1 ook al dat hij tot zijn dood met haar wil zijn.¹⁰⁶ In 1.10 zijn zijn geliefde en hij tot op oudere leeftijd samen en dus misschien ook tot de dood. De gedichten 1.1 en 1.10 sluiten wat dat betreft dus goed op elkaar aan. In de levenswijze van de dichter blijven man en vrouw elkaar trouw en werken samen op het land. Je zou misschien kunnen zeggen dat hij zich aansluit met deze gedachte bij de politiek van Augustus die ook stond voor trouw tussen man en vrouw.

Dus deze gedichten beschrijven een levenswijze die in alle drie de gedichten vrijwel gelijk is. Een wereld waarin de dichter op het platteland met zijn geliefde samenleeft. Tibullus verwijst meerdere malen naar de wereld die in de *Idyllen* en *Eclogae* beschreven wordt. Hij wil een soortgelijke wereld, maar gemengd met het beeld dat de Romeinen hebben over de landbouw. Dit is ook een positief beeld maar er wordt wel gewerkt. Dat hij ook dit Romeinse beeld incorporeert, blijkt ook uit de verwijzing naar de Gouden en IJzeren Tijd. Dit gaat over de tegenstelling heden – verleden waarbij Tibullus partij kiest voor het verleden. Het Romeinse beeld gaat ook uit van een primitief bestaan op het land. De levensstijl is eenvoudig, wel met rust zoals je dit aantreft in de bucolische wereld maar ook met werk. Dit is, zoals ik ook bij 1.1 zei, een voorstelling van een soort oer-wereld waarin de mens en natuur samenwerken. Het is dus een ideaal beeld dat de dichter van het platteland heeft.¹⁰⁷

Tot slot wil ik kort bekijken hoe 2.1 aansluit bij en verwijst naar boek 1. In dit gedicht is er een feest op het platteland aan de gang. Tibullus treedt op als een soort priester. Bright zegt hierover dat in dit gedicht de gemeenschap een belangrijkere rol heeft dan de persoon Tibullus zelf.¹⁰⁸ De dichter vraagt de goden om zijn dieren te beschermen. Dan richt hij zich op Messalla en noemt diens overwinning. In twee passages uit dit gedicht wordt zingen over het landleven genoemd:

rura cano rurisque deos. [...] (Tib. *Eleg.* 2.1.37)

ik bezing het land en de goden van het land.

En deze passage:

*rura ferunt messes, calidi cum sideris aestu
deponit flavas annua terra comas.
rure levis verno flores apis ingerit alveo,
compleat ut dulci sedula melle favos.
agricola adsiduo primum satiatius aratro
cantavit certo rustica verba pede,*

50

¹⁰⁴ In 1.1 wordt dit niet letterlijk gezegd maar in v.57 zegt hij dat hij niet geëerd hoeft te worden: “*non ego laudari curo, mea Delia; tecum dum modo sim [...]*” (Niet geef ik er om, mijn Delia, geëerd te worden; mits ik met jou ben [...]). Dit doet denken aan het begin van de geciteerde passage van 1.10. Eer is niet van belang. Leven op het platteland is dat wel in zowel 1.1, 1.5 als 1.10. Leven met Delia ook.

¹⁰⁵ Dit liefdesspel kan je terug zien in een aantal liefdesmotieven die beschreven worden in vv.59-78 (andere de motieven de dood van de minnaar en paraklausithron worden beschreven).

¹⁰⁶ Tib. *Eleg.* 1.1.59-69.

¹⁰⁷ Een voorbeeld van de wereld zoals deze in 1.10 beschreven wordt, met *matrona* en kind, is ook in 2.5 te vinden.

¹⁰⁸ Bright 1978, 187-188.

*et satur arenti primum est modulatus avena
carmen, ut ornatos diceret ante deos;
agricola et minio suffusus, Bacche, rubenti* 55
*primus inexperta duxit ab arte choros.
huic datus a pleno memorabile munus ovili
dux pecoris curtas auxerat hircus opes. (Tib. Eleg. 2.1.47-58)*

Het platteland brengt oogsten, wanneer de aarde jaarlijks door de hitte van de warme ster de gele haren neerlegt.
Op het land in de lente draagt een lichte bij bloemen naar zijn bijenkorf, opdat hij ijverig de honingraten met zoete honing vult. 50
Een boer, verzadigd door de voortdurende ploeg, heeft als eerste met een zekere voet boerenwoorden gezongen, en als eerste op een droge herdersfluit heeft hij, weldoorvoed, een lied op muziek gezet, opdat hij voor de versierde goden sprak;
En een boer heeft als eerste, Bacchus, nadat hij zich met rode menie geverfd had, 55 koren vanaf een onbeproefde kunst geleid.
De leider van de kudde, de bok, gegeven als een memorabel geschenk van zijn hele schaapskooi, had zijn gebrekkige vermogen vermeerderd.

In de eerste passage is het Tibullus die over het landleven zingt en in de tweede passage wordt beschreven hoe vroeger een boer is begonnen met zingen. Bright zegt, in reactie op Ciaffi, dat hij niet denkt dat in deze passage een Arcadisch landschap, dus een landschap zoals in de *Idyllen* en *Eclogae*, beschreven wordt.¹⁰⁹ Ik betoog dat deze passages op een lijn staan met de gedichten uit boek 1.

Als eerste denk ik dat in vv.47-58 een bucolische wereld beschreven wordt vanwege *apis* (v.49). Bijen komen in de *Eclogae*, maar vooral in de *Idyllen* veelvuldig voor bij de beschrijving van een *locus amoenus*.¹¹⁰ Bijen maken dus, gezien het grote aantal voorbeelden, een belangrijk onderdeel uit van de voorstelling van het ideale leven op het platteland. Doordat bijen dus geassocieerd worden met een *locus amoenus* en met de bucolische wereld van de *Eclogae* en *Idyllen*, wordt de wereld die Tibullus hier beschrijft met die wereld in verband gebracht. Daarbij noemde Tibullus honing eerder in een beschrijving van een ideale wereld, namelijk in 1.3. In 1.3 is het zo dat de honing van eiken afkomt. Het kan zijn dat de bomen dit uit zichzelf doen (er staat immers "*ipsae*"). Mensen hoefden dan geen bijen te hoeden om aan honing te komen.¹¹¹ In deze passage uit 2.1 komen er echter ook geen mensen aan te pas. De bijen zorgen voor de honing in de honingraten. Zoete honing in honingraten, zonder dat mensen iets moeten doen, lijkt dus bij de bucolische wereld te horen. Tibullus neemt in zijn ideale levensstijl een deel van de bucolische wereld op. Gedicht 2.1 lijkt dus op een lijn met de andere gedichten te staan als het gaat om een beschrijving van deze manier van leven.

Ten tweede wordt door meerdere commentatoren geopperd dat vv.53-54 verwijzen naar verzen van Vergilius.¹¹² De verzen kunnen naar de volgende verzen van Vergilius verwijzen:

*Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
silvestrem tenui musam meditaris avena: (Verg. Ecl. 1.1-2)*

Tityrus, jij, terug liggend onder de bedekking van een brede beuk, oefent op een dunne herdersfluit de bosmuziek (of: de bosmuze):

¹⁰⁹ Bright 1978, 188. Aangezien Ciaffi in het Italiaans schrijft, kan ik helaas niet opzoeken waarnaar Bright hier verwijst.

¹¹⁰ Zie Theoc. *Id.* 1.107; 5.46; 7.81; 7.142; 8.45; 9.34; 22.42; Verg. *Ecl.* 1.54; 5.77; 7.13.

¹¹¹ Maltby 2002, 198; Putnam 1973, 80.

¹¹² Maltby 2002, 374; Putnam 1973, 158.

*Ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu
carmina pastoris Siculi modulabor avena.* (Verg. *Ecl.* 10.50-51)

Ik zal gaan en ik zal de gedichten, die door mij geschreven zijn in
Chalcidicisch vers, op muziek zetten met een herdersfluit van een Sicilische dichter.

*ille ego qui quondam gracili modulatus avena
carmen [...]*¹¹³

Ik die eens op een dunne herdersfluit een gedicht
op maat heb gezet [...]

Ik denk dat Putnam gelijk heeft wanneer hij zegt dat Tibullus naar deze verzen verwijst, waarbij het gaat om “*est modulatus avena / carmen*”. Tibullus stelt de boer die in deze verzen begint te dichten, dus voor als een van de herders uit de *Eclogae*, of als Gallus die naar het land trekt en daar dan gaat dichten, of als Vergilius zelf die de *Eclogae* geschreven heeft. Van deze drie figuren wonen er twee op het platteland, namelijk de herder Tityrus en Gallus, die naar het platteland verhuist. Het platteland is een ideale wereld in de *Eclogae*. De implicatie hiervan is dat ook de boer in het gedicht van Tibullus in een soortgelijke wereld woont en dus een ideaal leven op het platteland leidt. Er zijn bovendien twee andere zaken die doen vermoeden dat de boer in een ideale wereld leeft. Allereerst kan hij gewoon stoppen met ploegen en beginnen met dichten, wanneer hij er genoeg van heeft (v.51). In de werkelijkheid is het niet zo dat iemand zomaar kan stoppen met werken wanneer hij er zin in heeft. Het land moet immers nog steeds geploegd worden anders heeft de boer geen inkomsten en dus geen eten. In de *Idyllen* en in de *Eclogae* treffen we de herders of boeren ook slechts zelden werkend aan. Ten tweede wordt in v.53 gezegd dat hij weldoorvoed (*satur*) is. Als hij inderdaad op ieder moment wanneer het hem behaagt, stopt met werken, is deze toevoeging des te opmerkelijker. De boer leeft dus een aangenaam leven op het land waarin het hem vrij staat te stoppen met ploegen en in plaats daarvan te zingen en hij heeft daarnaast ook nog voldoende te eten. In dit gedicht gaat de levensstijl dus meer in de richting van die van de herder in de pastorale poëzie dan die van het Romeinse beeld van het plattelandsleven.

Mijn derde argument is dat de passage meerdere malen 1.1 in gedachten lijkt te roepen. Als eerste gebeurt dit in v.47. Hier wordt mogelijk met *sideris aestu* de Hondster bedoeld die ook in 1.1.27 genoemd wordt.¹¹⁴ In 1.1 ging Tibullus onder een boom uitrusten wanneer de Hondster was gekomen. Hier is er ook sprake van de Hondster en verderop in de passage gaat een boer gedichten schrijven in plaats van ploegen. Daarbij keert ook de vroomheid die in 1.1 een voorname rol speelde, in deze passage terug.¹¹⁵ Hier offert de dichter eveneens aan verschillende goden. Met name “*ornatos [...] deos*” (v.54) en vv.57-58 doen denken aan 1.1. In 1.1.15-18 zegt de dichter dat hij Ceres met een bloemenkrans versierd heeft en Priapus is roodgeverfd. In 1.1.19-24 offert hij een schaap aan de Laren zoals in 2.1.57-58 een bok als offer dient. 1.1 en 2.1 worden door Tibullus verbonden met elkaar dus ik denk dat ook in 2.1 sprake van een soortgelijke levensstijl is. Wel wordt het werken minder genoemd in 2.1.

Tot slot denk ik dat Tibullus zichzelf in deze ideale manier van leven plaatst en dat hij zichzelf ziet als de boer die begint te zingen op het land. Ik denk dit omdat, zoals gezegd, 1.1 en 2.1 met elkaar verbonden zijn. In 1.1 was het Tibullus die op het platteland gedichten vormde. Verder verwijst hij naar *Ecloga* 10 waar Gallus, een elegiedichter uit de tijd van Tibullus, naar het platteland trekt om gedichten te schrijven. In de vorige gedichten wilde Tibullus ook naar het platteland toe

¹¹³ Deze verzen zouden volgens Donatus oorspronkelijk het begin van de *Aeneïs* gevormd hebben. Zie Don. *Vit. Verg.* 42. Ook Servius noemt dit: zie Serv. *Comm. in Verg. Aen.* praef.

¹¹⁴ Putnam 1973, 157.

¹¹⁵ Zie de eerder besproken passage: Tib. *Eleg.* 1.1.7-24.

gaan. In dit gedicht lijkt dat gebeurd te zijn. Daarnaast denk ik dit vanwege v.37. Tibullus zegt dat hij zingt over het land en over de goden op het land. In vv.47-58 worden de woorden *rura* en *agricola* herhaald en ook de goden van het platteland worden genoemd. V.37 kan dus vrij letterlijk opgevat worden. Maar wat misschien nog belangrijker is, is dat de boer die in een voor Tibullus ideale wereld dicht en leeft, *rustica verba* zingt (v.52). Tibullus zingt ook over boerendingen dus *rustica verba* kan slaan op *rura* [...] *urisque deos*. Op die manier is Tibullus al bezig zijn ideale levenswijze in de praktijk te brengen, of ja, in het gedicht is het de praktijk! In werkelijkheid is de boer die beschreven wordt, dus gelijk aan Tibullus.

Kortom, de gedichten verwijzen onderling ook naar elkaar. De gedichten 1.1, 1.5 en 1.10, respectievelijk het eerste, het middelste en het laatste gedicht van boek 1 verwijzen vrij expliciet naar elkaar. Dit zorgt ervoor dat boek 1 een geheel wordt. Een belangrijk thema binnen dit geheel is de beschrijving van de ideale manier van leven van Tibullus. Er vinden op het gebied van met name de liefde ontwikkelingen plaats in deze wereld, maar nog steeds blijft het een ideale wereld. In de gedichten wordt met enige regelmaat verwezen naar Theocritus en Vergilius en door de verwijzingen tussen de gedichten onderling wordt het feit dat het om een ideale levenswijze gaat, benadrukt. Naast de verwijzingen naar de bucolische wereld wordt er ook gewerkt en verwezen naar het verleden. Dit zijn kenmerken van het Romeinse beeld van het leven op het land. Tibullus' ideale manier van leven moet dus een mengeling zijn tussen deze twee wereldbeelden. Hij beschrijft een andere manier van leven dan in zijn huidige werkelijkheid de gewoonte is. Hij houdt door deze beschrijving de Romeinse lezer een spiegel voor. Hij laat zien hoe men moet leven en hoe dus niet.

Liefdesmotieven

Tibullus plaatst zichzelf niet alleen in de traditie van Theocritus en Vergilius, maar hij is bovenal een dichter van liefdeselegieën. Binnen het genre van het liefdeselegie zijn er verschillende motieven of *topoi* te onderscheiden. Deze motieven keren ook terug bij Tibullus. Toch doet Tibullus iets anders met deze motieven dan normaal. In het voorafgaande heb ik motieven al genoemd. Ik zal daarom slechts kort hier erop ingaan. Toch vind ik deze paragraaf van groot belang. Hier laat ik zien dat Tibullus aan het genre van de liefdeselegie iets toevoegt. Ik zal aan de hand van twee voorbeelden aantonen dat Tibullus de motieven aanpast of in zijn eigen situatie plaatst om de volgens hem ideale manier van leven aan te prijzen en de slechte levenswijze die de mensen van zijn tijd erop nahielden, te bekritisieren. Als eerste voorbeeld zal ik twee passages uit 1.3 bespreken. Hieronder staat de eerste passage. Voor tekst en vertaling van de andere passage, 1.3.35-50, verwijs ik naar het vorige deel van dit hoofdstuk.

<i>abstineas, Mors atra, precor: non hic mihi mater quae legat in maestos ossa perusta sinus, non soror, Assyrios cineri quae dedat odores et flet effusus ante sepulcra comis, Delia non usquam quae, me quam mitteret urbe, dicitur ante omnes consuluisse deos.</i>	5 10
<i>illa sacras pueri sortes ter sustulit: illi rettulit e trinis omina certa puer. (Tib. Eleg. 1.3.5-12)</i>	

Ik smeed dat jij, zwarte dood, je weghoudt: Niet (is) hier voor mij mijn moeder die mijn helemaal verbrande botten in haar droevige schoot zou kunnen verzamelen, niet mijn zus, die Assyrische geuren aan mijn as zou kunnen offeren en voor het graf met uitgetrokken haren zou kunnen wenen, Niet ergens Delia, die voordat ze me uit de stad stuurde, wordt gezegd alle goden geraadpleegd te hebben.	5 10
Zij heeft drie maal het heilige lot van een jongen opgetild: De jongen heeft zekere voortekens van de drie gemeld.	

In dit gedicht zijn Tibullus en Delia van elkaar gescheiden. Tibullus is namelijk op veldtocht met Messalla, maar wordt hier ziek. In vv.5-12 klaagt hij over het feit dat er niemand bij hem is om de begrafenisrituelen te voltrekken, als hij gestorven is. Delia is ook niet bij hem. Delia wordt als laatste genoemd en dit vormt mogelijk een climax.¹¹⁶ Ze krijgt ook vier verzen, twee verzen meer dan de moeder en zus. Eerder heb ik al besproken dat Tibullus in vv.35-50 met veel nadruk reizen (de herhaling van vervoergingen van *via* en *unda* geven reizen weer) verwerpt. De scheiding van de geliefden wordt dus in deze twee passages uitgedrukt. Dit is een thema dat ook in andere liefdesgedichten voorkomt. Een voorbeeld uit dezelfde tijd als Tibullus is elegie 1.12 van Propertius.:

*Non sum ego qui fueram: mutat via longa puellas.
Quantus in exiguo tempore fugit amor! (Prop. Eleg. 1.12.11-12)*

Niet ben ik wie ik was: een lange weg verandert meisjes.
Hoeveel liefde is gevluht in de geringe tijd!

Cynthia is in dit gedicht ver weg van het bed van Propertius (v.3). Uit de hierboven geciteerde verzen blijkt dat Cynthia op een verre tocht is geweest (*via longa*). In gedicht 11 wordt gezegd dat Cynthia in Baiae is. Waarschijnlijk wordt deze tocht bedoeld in gedicht 12.¹¹⁷ In gedicht 11 vraagt hij ook al of ze nog wel eens aan hem denkt, terwijl ze zo ver weg is.¹¹⁸ Deze angst, dat Cynthia niet meer aan hem denkt, keert terug in gedicht 12. Het is voor de vergelijking met Tibullus van belang te benoemen wat de oorzaak van de vrees bij Propertius is: de scheiding van de geliefde. Doordat Propertius en Cynthia in beide gedichten van elkaar gescheiden zijn, vrees hij voor haar ontrouw en deze angst wordt in gedicht 12 bevestigd. De oorzaak is de *via longa*. Bij Tibullus, in gedicht 1.3, zorgt de scheiding en de *via longa* ook voor de ellende van Tibullus. Niemand van zijn familie is er om hem te begraven en misschien nog erger, Delia is er ook niet. In vv.35-50 legt hij nadruk op de ellende van het ver moeten reizen. Hij biedt hier ook een alternatief: wel thuis zijn bij Delia en samen een rustig landleven leiden zoals men in de Gouden Tijd leefde, anders dan in de IJzeren Tijd, oftewel het heden. Als we dit vergelijken met Propertius zien we eenzelfde klaagzang vanwege de scheiding tussen de geliefden. Beide dichters wijten hun problemen en ellende aan het feit dat ze niet bij hun geliefde zijn. Er is echter een verschil: Tibullus vergelijkt het leven dat hij in het heden heeft met een betere manier van leven. Hij vertelt hoe hij eigenlijk wil leven met Delia. De dichter wijst reizen en oorlogen af. Dit zorgt voor ellende. De Romeinen moeten anders leven, in alle rust met hun geliefde op het land. Tibullus past dus een motief uit het genre van het liefdeselegie toe in zijn gedicht en voegt hier iets aan toe, namelijk een beschrijving van een alternatieve manier van leven.

Mijn tweede voorbeeld komt uit 1.10. Ik zal ook van deze passage betogen dat de dichter het motief gebruikt om zijn ideale levenswijze op de voorgrond te plaatsen. Het gaat om het motief *militia amoris* en dit motief wordt in vv.51-68 door Tibullus beschreven. Het volstaat voor mijn betoog echter om alleen vv.63-68 te citeren:

*sit lacrimas movisse satis; quater ille beatus
quo tenera irato flere puella potest.
sed manibus qui saevus erit, scutumque sudemque
is gerat et miti sit procul a Venere.
at nobis, Pax alma, veni spicamque teneto,
profluat et pomis candidus ante sinus. (Tib. Eleg. 1.10.63-68)*

Moge het voldoende zijn tranen bewogen te hebben; Hij (is) vier maal gelukkig door wie, woedend, het tedere meisje kan wenen.

---

¹¹⁶ Putnam 1973, 75-76.

¹¹⁷ Syndikus 2010, 72.

¹¹⁸ Prop. Eleg. 1.11.5.

maar laat hij, die wreed zal zijn met zijn handen, en zijn schild en zijn punt
met zich mee dragen en laat hij ver van de zachte Venus zijn.
Maar voor ons, vruchtbare Vrede, kom en houd de korenaar,
en laat je witte kleed met plooiën voortstromen met vruchten.

In begin van deze passage zegt Tibullus dat het goed is als een meisje huilt als hij boos is geworden. Voor deze passage had hij het ook al over het afscheuren van kledingstukken (vv.61-62). Dit past bij het motief *militia amoris*: een strijd tussen de geliefden. Propertius gebruikt dit motief ook in onder andere gedicht 3.8. Propertius opent dit gedicht met een vermelding van een zoet gevecht (*dulcis rixa*) met zijn geliefde, Cynthia. Ze gooit een tafel naar hem en dreigt zijn ogen uit te branden. Hij geeft te kennen dit geweld op prijs te stellen, omdat dit schijnbaar voor hem betekent dat ze werkelijk van hem houdt (*veri [...] signa caloris*, v.9 (tekenen van echte liefde)). Het gedicht gaat verder met een vergelijking met de Trojaanse oorlog:

*Dum vincunt Danaï, dum restat Dardanus Hector,
Ille Helenae in gremio maxima bella gerit.* (Prop., Eleg. 3.8.31-32.)

Terwijl de Danaërs overwonnen, terwijl de Dardanische Hector weerstand bood,
Voerde hij in de schoot van Helena de grootste oorlogen.¹¹⁹

Geliefden die vechten is dus een motief dat Tibullus hier ook gebruikt. Het kan er, zoals uit het voorbeeld van Propertius blijkt, hard aan toegaan maar beide dichters zijn het erover eens dat dit bij de liefde hoort. Wat Tibullus echter anders doet, is een verband leggen met de vrede. Hij beschrijft eerst het motief *militia amoris* en zegt dat een echte soldaat (vv.65-66) weg moet blijven. In vv.67-68 voegt hij een oproep aan een personificatie van de vrede eraan toe. Hij benadrukt dus dat je moet lief hebben en geen oorlog moet voeren.¹²⁰ Deze twee zijn niet verenigbaar al doet het motief anders vermoeden. Propertius haalt in zijn gedicht zelfs de Trojaanse oorlog erbij. Tibullus zet zich hier tegen af. Hij spreekt zich door middel van het motief uit tegen oorlog. “Vechten” met je geliefde is goed maar werkelijk oorlog voeren is slecht. Deze opvatting past bij de maatschappij kritiek en bij de in de rest van dit hoofdstuk beschreven ideale levenswijze van Tibullus.

Concluderend, in dit hoofdstuk heb ik laten zien dat Tibullus literatuur gebruikt om zijn ideale levenswijze duidelijk te maken. Hiervoor verwijst hij regelmatig naar de bucolische poëzie. Toch bestaat zijn visie niet alleen uit de pastorale wereld maar ook het Romeinse beeld van een hard werkende boer die een edel doch primitief leven op het land leeft, wordt verwerkt in de ideale manier van leven van Tibullus. Tibullus plaatst deze manier van leven tegenover de huidige manier van leven en levert dus kritiek zoals ik dit ook in hoofdstuk 1 heb duidelijk gemaakt. Verder gebruikt hij motieven uit het genre van de liefdeselegie om zijn punt duidelijk te maken. Hij past deze motieven aan om aan te sluiten bij zijn kritiek.

---

¹¹⁹ Hoewel in het Latijn de werkwoorden praesens zijn, heb ik er hier voor gekozen ze met een verleden tijd te vertalen en dus als praesens historicum te interpreteren. In de tekst dienen deze verzen als een *mythologisch exemplum* en de Trojaanse oorlog gebeurde in het verleden. De rest van het gedicht bevindt zich in het heden van Propertius.

¹²⁰ Je zou het kunnen vergelijken met de slogan van hippies in de vorige eeuw: “*make love, not war*”.

Conclusie en samenvatting

In dit betoog heb ik gekeken naar de functie van de beschrijving van het leven op het platteland bij Tibullus. In hoofdstuk 1 heb ik drie verschillende tegenstellingen bekeken: rijk tegenover arm, oorlog en vrede en tot slot de tegenstelling stad – platteland. Deze tegenstellingen zijn ook onderling met elkaar verbonden. Zo wordt een soldaat met rijkdom en het stedelijke geassocieerd terwijl een boer hoort bij een bescheiden bestaan en het platteland. De eerste tegenstelling, rijkdom en armoede, gaat over de eenvoudige manier van leven die Tibullus graag zou zien met daar tegenover het verlangen naar het ophopen van goud. Dit wordt benadrukt door verschillende contrasten binnen de gedichten waarvan ik een paar als voorbeeld besproken heb. Zo worden materialen, als goud en beukenhout in 1.10, tegenover elkaar gezet, of woorden als *divitiae* en *paupertas* in 1.1. Ook de grote van het land waarop de dichter vertelt te willen wonen staat symbool voor het verschil in levenswijze. Het land van Tibullus is klein terwijl de soldaat een groot gebied heeft verworven (ook in 1.1). Het afwijzen van rijkdom is weliswaar een motief in de klassieke literatuur, maar Tibullus verwoordt het dusdanig dat het op een algemene manier, dus niet alleen voor hem maar voor de samenleving als geheel geldt. Een goed voorbeeld hiervan is de tegenstelling tussen de arme (*pauper*) en de rijke minnaar (*dives amator*) in 1.5. Tibullus levert zo kritiek op het verlangen om rijkdom te verwerven en heeft het niet alleen over zichzelf. Het belangrijkste kritiekpunt van de dichter tegen het verlangen naar rijkdom is dat dit aanzet tot oorlogen. Dit wordt in de eerste verzen van 1.1 al duidelijk wanneer hij zegt dat een soldaat op zoek mag gaan naar goud maar het wordt nog duidelijker in 1.10 waar hij oorlog en rijkdom direct met elkaar verbindt. Deze tegenstelling arm – rijk vormt een rode draad in de gedichten van Tibullus en dit wordt het beste duidelijk door de ringcompositie in boek 1 waar gedicht 1.1 op eenzelfde manier begint als 1.10.

De tweede stelling, oorlog en vrede, gaat ook over maatschappelijke kritiek van de dichter. Tibullus is een pacifist. Hij is tegen oorlog voeren. Ook hier wordt zijn aversie duidelijk door contrasten binnen de tekst. De soldaat en boer en hun werk worden tegenover elkaar geplaatst. Het leven van de soldaat wordt, in bijvoorbeeld 1.1, als een verschrikkelijk leven beschreven waarvoor Tibullus nooit zou kiezen. De boer moet juist geprezen worden zegt hij in 1.10. In tijden van oorlog is er echter minder welvaart voor deze boer beschrijft hij in ditzelfde gedicht en ook in 2.5. Hij verheugt zich dan ook wanneer de oorlogen afgelopen zijn. In 2.5 bereikt de kritiek op de maatschappij een hoogtepunt kan wel gesteld worden, aangezien hij daar de komeet van Caesar als een slecht voorteken beschrijft. Deze komeet luidde de burgeroorlog in. Hij heeft dus kritiek op de oorlog die Augustus gevoerd heeft en is een voorstander van vrede.

De derde tegenstelling gaat over het stad tegenover het platteland. De dichter zegt dat hij het leven op het land beter vindt. Hij verheerlijkt de *mores* van het platteland. Zo wordt in 1.1 de vroomheid van het platteland beschreven. Doordat er enorm veel nadruk wordt gelegd op de locatie, namelijk het platteland, is het niet lastig de conclusie te trekken dat de dichter juist deze nadruk legt om het platteland met de stad te vergelijken. Op het land is er nog wel vroomheid, in de stad niet meer. Ook moet de houding van de stedelingen ten opzichte van het werk van de boer veranderen. Men moet zich niet langer schamen om dat soort werk. Tot slot blijkt de negativiteit van de dichter uit zijn beschrijving van de stichting van Rome waarbij hij bewust aan de broedermoord refereert en de tijd voor de stichting van de stad als aangenaam beschrijft.

Kortom, uit het eerste hoofdstuk is gebleken dat de dichter in de vorm van drie tegenstellingen kritiek uit of in ieder geval de lezer aan het denken zet over huidige samenleving. Deze kritiek wordt door middel van de beschrijvingen van het platteland vorm gegeven.

Vervolgens heb ik in hoofdstuk 2 gekeken naar de literaire invloed op de gedichten van Tibullus. Tibullus verwijst regelmatig naar de gedichten van Theocritus en Vergilius. Deze intertekstualiteit kan versterkend werken en kan dus een bepaalde associatie afgeven. In het eerste deel van hoofdstuk 2 heb ik enkele gedichten besproken waarbij dit het geval was. De manier van leven waarnaar Tibullus verlangt, wordt vaak met het leven van de herders in de bucolische wereld verbonden. Dit is in bijvoorbeeld 1.1 te zien wanneer Tibullus spreekt over een *vita iners* (een lui

leven). Tegelijkertijd beschrijft Tibullus het Romeinse beeld van een boerenleven: een boer is een goede, vrome man die hard op het land werkt. Ook wordt er bij dit beeld van een primitieve levensstijl uitgegaan. Tibullus zegt namelijk dat boeren op het land moeten werken. Dit gebeurt zelden in de *Idyllen* en *Eclogae*. De dichter beschrijft dan een mengeling tussen de bucolische wereld, waarnaar hij regelmatig verwijst met literaire allusies, en het Romeinse beeld. Door deze levenswijze te beschrijven houdt de dichter de lezer weer een spiegel voor. Hij biedt namelijk een andere manier van leven dan in het heden van die tijd in de praktijk het geval was. Uit metapoëtische opmerkingen valt mogelijk ook op te maken dat de dichter bezig is in zijn gedichten een ideale manier van leven te beschrijven. Hij stelt zichzelf namelijk voor als een soort Prometheus in 1.1. Daarbij gaat dit ook terug naar een oertijd wanneer Prometheus de mensen en dieren schiep. Het verleden speelt ook in andere gedichten een voorname rol. Hij beschrijft in 1.3 de Gouden en IJzeren Tijd. Het Gouden Tijdperk is een ideaal beeld van het verleden. Het IJzeren Tijdperk staat gelijk aan het heden. Tibullus geeft de voorkeur aan deze Gouden Tijd en betreft de beschrijving op zijn eigen situatie van dat gedicht waarin hij met name kritiek levert op oorlog en reizen. Dit zorgt voor ellende. Het is beter, zoals in het verleden, rustig met je geliefde op een boerderij te wonen. Door het verleden te verbinden met de ideale levenswijze wordt de lezer weer herinnerd aan het Romeinse beeld aangezien dit ook leunt op het primitieve verleden.

De dichter verwijst niet alleen naar andere gedichten, maar verbindt ook de gedichten onderling met elkaar. Het beeld dat de dichter wil overbrengen van zijn ideale levenswijze wordt daardoor sterker. Hij pleit voor een leven zonder oorlog, zonder een lust naar rijkdom, maar een leven waarin men met zijn geliefde rustig op het land werkt. Deze boodschap wordt tussen de verschillende gedichten die ik besproken heb, tot uitdrukking gebracht.

Als laatste heb ik in hoofdstuk 2 liefdesmotieven bij Tibullus vergeleken met hoe andere dichters (ik heb vooral Propertius als voorbeeld aangehaald maar Ovidius en anderen zeker ernaast gelegd) omgaan met deze motieven. Ik heb hier geconcludeerd dat Tibullus de motieven aanpast om zijn eigen ideale manier van leven te benadrukken. Zo gebruikte de dichter het motief *militia amoris* in gedicht 1.10. Hij zegt dat het goed is om in de liefde te strijden. Dit hoort bij het motief, maar dan voegt hij er zijn pacifistische visie aan toe. Hij zegt namelijk dat echte soldaten en liefde niet bij elkaar horen. De kritiek op oorlog is duidelijk te lezen. Zo gebruikt de dichter literaire verwijzingen om zijn ideale manier van leven duidelijk te maken.

Concluderend, mijn hoofdvraag, welke functie hebben de beschrijvingen van het leven op het platteland in de gedichten van Tibullus, kan nu beantwoord worden. Mijn hypothese is bevestigd. Uit de resultaten die beschreven zijn in mijn twee hoofdstukken wordt duidelijk dat de dichter kritiek levert op aspecten van de maatschappij van zijn tijd. De twee hoofdstukken versterken elkaar doordat de een bevestigt wat in de ander geconcludeerd is. Doordat ik twee verschillende invalshoeken heb gebruikt, kan de conclusie met meer zekerheid gesteld worden. Oorlogen, drang naar rijkdom en het leven in de stad worden bekritiseerd. Hiertegenover stelt hij een alternatieve manier van leven die wordt uitgebeeld in zijn liefdesleven met Delia in boek 1 en zijn andere geliefden in boek 2. Het is beter om rustig te leven in eenvoud op het land. Zonder oorlog is er meer welvaart. De dichter houdt de lezer een spiegel voor en door hem een andere manier van leven te tonen laat hij hem nadenken over de maatschappij. Dit is dus de functie van de beschrijving van het platteland: de lezer aan het denken zetten over maatschappij en een manier voor de dichter, Tibullus, om zelf kritiek te ventileren. Deze kritiek is maatschappelijk en niet zozeer politiek. Dit zou wellicht voor een ander onderzoek interessant zijn. Nu duidelijk is dat Tibullus kritiek levert op zijn maatschappij, is het niet onmogelijk dat er ook kritiek richting de nieuwe keizer Augustus in verborgen zit. Maar dit is voor een andere keer. Nu is in ieder geval duidelijk dat men beter op het land, in de natuur, kan gaan wonen en dat dan alle problemen zullen verdwijnen. De actualiteit van de gedichten is daarmee bijzonder treffend en het is bijzonder om te realiseren dat we in de huidige tijd nog dezelfde tegenstellingen en dilemma's hebben als 2000 jaar geleden.

Bibliografie

Primaire literatuur

- Cato, Varro. *On Agriculture*. Translated by W. D. Hooper, Harrison Boyd Ash. Loeb Classical Library 283. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.
- Catullus, Tibullus. *Catullus. Tibullus. Pervigilium Veneris*. Translated by F. W. Cornish, J. P. Postgate, J. W. Mackail. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 6. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
- Cicero. *On Duties*. Translated by Walter Miller. Loeb Classical Library 30. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.
- Donatus, *Die Vitae Vergilianae und ihre antiken Quellen*, Diehl, E. (ed.) 1911, Bonn.
- Hesiod. *Theogony. Works and Days. Testimonia*. Edited and translated by Glenn W. Most.
- Livy. *History of Rome, Volume I: Books 1-2*. Translated by B. O. Foster. Loeb Classical Library 114. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.
- Ovid. *Art of Love. Cosmetics. Remedies for Love. Ibis. Walnut-tree. Sea Fishing. Consolation*. Translated by J. H. Mozley. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 232. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.
- Ovid. *Heroides. Amores*. Translated by Grant Showerman. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 41. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.
- Propertius, *Elegiae*, Heyworth, S.J. (ed.) 2007, Oxford.
- Quintilian. *The Orator's Education, Volume IV: Books 9-10*. Edited and translated by Donald A. Russell. Loeb Classical Library 127. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.
- Servius, *In Vergilii Aeneidos libros I-III commentarii*, Thilo, G. (ed.) 1878, Leipzig.
- Theocritus, Moschus, Bion. *Theocritus. Moschus. Bion*. Edited and translated by Neil Hopkinson. Loeb Classical Library 28. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2015.
- Virgil. *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6*. Translated by H. Rushton Fairclough. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 63. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Secundaire literatuur

- Boyd, B.W. 1984, 'Parva Seges Satis Est: The Landscape of Tibullan Elegy in 1.1 and 1.10', *Transactions of the American Philological Association (1974-2014)* 114, 273-280.
- Bright, D. 1978, *Haec mihi fingebam: Tibullus in his world*, Leiden.
- Cairns, F. 1979, *Tibullus: a Hellenistic poet at Rome*, Cambridge.
- Coleman, R. 1977, *Vergil Eclogues*, Cambridge.
- Clausen, W. 1994, *A commentary on Virgil Eclogues*, Oxford.
- Dominik, W.J., Garthwaite, J., Roche, P.A. (eds.) 2009, *Writing Politics in Imperial Rome*, Leiden.
- Gaisser, J.H. 1977, 'Tibullus 2.3 and Vergil's Tenth Eclogue', *Transactions of the American Philological Association (1974-2014)*, 107, 131-146.
- Gold, B.K. (ed.) 2012, *a companion to Roman love elegy*, Malden.
- Henniges M. 1979, *Utopie und Gesellschaftskritik bei Tibull*, Frankfurt.
- Heyworth, S.J. 2009, *Cynthia, a companion to the text of Propertius*, Oxford.
- Heyworth, S.J. en Morwood, J.H.W. 2011, *A commentary on Propertius book 3*, Oxford.
- Hunter, R. 1999, *Theocritus: a selection*, Cambridge.
- Maltby, R. 2002, *Tibullus: Elegies, text, introduction and commentary*, Cambridge.

- Miller, P.A. 2012, 'Tibullus', in: Gold, B.K. (ed.), *a companion to Roman love elegy*, Malden, 53-69.
- Murgatroyd, P. 1980, *Tibullus I: a commentary on the first book of the Elegies of Albius Tibullus*, Bristol.
- Pascal, C.B. 1988, 'Tibullus and the Ambarvalia', *The American Journal of Philology* 109, No. 4, 523-536.
- Putnam, M.C.J. 1973, *Tibullus: a commentary*, Oklahoma.
- Putnam, M.C.J. 2005, 'Virgil and Tibullus 1.1', *Classical Philology* 100, No. 2, 123-141.
- Putnam, M.C.J. 2012, *The complete poems of Tibullus*, Berkeley.
- Syndikus, H.P. 2010, *Die Elegien des Properz*, Darmstadt.
- Tzounakas, S. 2006, "'Rusticitas" versus "urbanitas" in the Literary Programmes of Tibullus and Persius', *Mnemosyne*, Fourth Series 59, 111-128.
- Wilson, M. 2009, 'The Politics of Elegy: Propertius and Tibullus', in: Dominik, W.J., Garthwaite, J., Roche, P.A. (eds.), *Writing Politics in Imperial Rome*, Leiden, 173-202.

Afbeelding titelblad: twee boeren bewerken het land in Yangshuo, dat onder de prefectuur van Guilin valt, in de provincie Guangxi, China. Foto door mijzelf gemaakt, zomer 2018.

Alle vertalingen zijn van eigen hand.